

DOCUMENTA HISTORICA 96.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

Az utolsó Valois-k és a Bourbonok francia királysága ediktumok tükrében

A bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat fordította és sajtó alá rendezte:
IHÁSZ BARBARA

DOCUMENTA HISTORICA 96.
Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

Az utolsó Valois-k és a Bourbonok francia királysága ediktumok tükrében

A bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat fordította és sajtó alá rendezte:
IHÁSZ BARBARA

Szeged
2016

A dokumentumok forrásai:

Archives nationales, Paris
Bibliothèque publique et universitaire de Genève
Antoine Estiene – P. Mettayer & C. Prevost (szerk.): *Edict du Roy sur la grace et pardon...*
Imprimeurs ordinaires du Roy, Paris, 1629.

A kiadvány megjelenését az NTP-HHTDK-15 azonosító számú pályázat támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Szakmailag és nyelvileg lektorálta:
KÖVÉR LAJOS

Szerkesztette:
FERWAGNER PÉTER ÁKOS

Sorozatszerkesztő:
FERWAGNER PÉTER ÁKOS

© SZTE BTK Történelem Diákkör, 2016
© Ihász Barbara, 2016
HU-ISSN 1216-0954

Tartalom

Az ediktumok keletkezésének körülményei.....	5
Januári ediktum. Saint-Germain-en-Laye, 1562. január 17.	12
Saint-germaini ediktum. Saint-Germain-en-Laye, 1570. augusztus 8.	14
Poitiers-i ediktum. Poitiers, 1577. szeptember.....	16
Néraci ediktum. Nérac, 1579. február 28., Párizs, 1579. március 14.....	18
Nantes-i ediktum, 1598. április 13.	19
Alèsi ediktum, 1629. június 28.....	22
Fontainebleau-i ediktum, 1685. október [18].....	24
Felhasznált szakirodalom	26
A Documenta Historica eddig megjelent számai	28

Az ediktumok keletkezésének körülményei

A 16. századi Franciaország történetének egyik meghatározó eseménysora a vallásháborúk, azaz a hugenotta háborúk története (1562–1598).¹ A felekezeti hovatartozás polgárháborús revelációjában a francia államiság léte került veszélybe. A protestantizmus fokozatos térhódításának nyomán egy hugenotta „állam az államban” képződmény jött létre. A vallás ideológiai köntösét magára öltő konfliktus mögött valós politikai okok húzódnak meg. „A dinasztikus államok stabilitását ugyanis a 16–17. században az egymással ütköző dinasztikus érdekek, jogok, ezeken túl pedig a felekezeti megosztottság és az ennek nyomán fellépő vallási konfliktusok fenyegették.”² Ezen konfliktusok tehát – a külpolitikai aspektusokon túl – a királyság belső szerkezetét zilálták szét, szembeállítva egymással az uralkodót és az alattvalókat. A főszereplőknek, vagyis a monarchiát és ezzel az államiságot megtestesítő utolsó Valois királyoknak, továbbá a katolikus, illetve a hugenotta pártnak, értelemszerűen megvolt a maguk elképzelése a francia monarchia válságának leküzdésére. A kormányzat jobb híján a katolikus és protestáns érdekeltségek közötti lavírozás kényszerpályáján kereste a megoldást. Az alternatíva egyik oldalát a reformáció előtti római katolicizmus jegyében fogant vallási egység helyreállítása, másik oldalát pedig egyazon állam keretein belül a belső béke érdekében a két vallás elismerése és elfogadása jelentette. Ezt a sokszor kilátástalannak tűnő, hosszadalmas, kusza útkeresést ediktumok sorozata fémjelzi, amelyek publicitását többek között a nyomdák voltak hivatottak biztosítani. A korszak nem melleleg a pamfletirodalom fénykorának is tekinthető, ami rendkívül jó mutatója a politikai eszmék és a gyakorlat interakciójának, illetve ezen eszmék valós politikai befolyásának.³ Katolikus és – főleg – hugenotta szerzők tetemes számú munkája kereste a kiutat. Közülük mindenképp kiemelkedik két név: François Hotman (1524–1590),⁴ és Jean Bodin (1529–1596).⁵ Hotman *Franco Gallia (La Gaule française, 1573)* című munkája a választható, kálvinista alapokon nyugvó királyság ideáját és a zsarnokkal szembeni ellenállás tanát prezentálta.⁶ Ennek cáfolataként Jean Bodin *Az államról (République)* címet viselő, 1576-ban megjelent művében fejtette ki szuverenitás fogalmát és a szuverén államról szóló elméletét.⁷ A történelem Jean Bodin teóriáját igazolta, ami elméleti és gyakorlati szinten a hugenották lelkiismereti szabadságának előbb korlátok közé szorításához, majd a fontainebleau-i ediktummal (1685) azok teljes megszüntetéséhez vezetett, utat nyitva ezáltal a mindenható állami tekintély kiteljesedésének.

A reformáció tanai elsőprő erővel hódítottak teret maguknak a 16. századi Európában, így a Francia Királyságban is. A protestáns, az 1520-as évek közepétől a lutheri, az 1540-es évektől pedig már a kálvini tanok egyre nagyobb teret hódítottak: megkérdőjelezték a pápa hatalmát; az egyedüli, hit általi üdvözülést és a *Biblia* közvetlen módon – klerikus közvetítése nélküli – megismerését hirdették.⁸ A katolicizmus válaszaképpen összehívott tridentini zsinata (1545–1563)⁹ és a katolikus megújulás két egymással markánsan szemben álló politikai akarat küzdelmét hozta a Francia Királyságban is. A két fél egyre távolabb került egymástól és a kompromisszumtól. Jóllehet I. Ferenc 1543-ban utasította a Sorbonne teológusait arra, hogy foglalják össze a legfontosabb katolikus hittételeket, majd királyi rendeletben tiltotta be az ezekkel ellentétes tanok terjesztését, a kálvinista vallás 1572-ig mégis egyre szélesebb körökben vált népszerűvé Franciaországban.¹⁰ Ebben – az egyszerre társadalmi és

¹ Bernard Cottret: *1598 L'Édit de Nantes*. Librairie Académique Perrin, Paris, 1997. 58.

² Sashalmi Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300–1800*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2015. 190.

³ Paczoly Péter: Az állam mint a politikaelmélet történeti problémája. In: Gombos József: Finnország politikatörténete 1809–1917. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994. 25. A kor pamfletirodalmáról bővebben lásd Arthur Tilley: Some Pamphlets of the French Wars of Religion. *The English Historical Review*, 14. évf., 55. sz. (1899. július) 451–470.; Tatiana Debbagi Baranova: La Poésie dénonciatrice pendant les guerres de religion. „Faites fondre sur luy vos carnes satyriques”. *Revue française d'histoire des idées politiques*, 2007. 2. sz. (26) 24–67.; Edward Armstrong: The Political Theory of the Huguenots. *The English Historical Review*, 4. évf., 13. sz. (1889. január). 13–40.

⁴ Arlette Jouanna – Jacqueline Boucher – Dominique Biloghi – Guy Le Thiec: *Histoire et dictionnaire des guerres de religion*. Robert Laffont, Paris, 1998. 980.

⁵ Uo. 728.

⁶ A Bodin neve által jegyzett „abszolutizmus-elmélet” bizonyos értelemben nem más, mint Hotman művének bírálata, tételes cáfolata. *Franco Gallia* aktualitását mutatja, hogy néhány hónappal később Kölnben már „vulgáris”, azaz francia fordítását veheti kézbe az olvasó, egy bő évszázaddal később pedig angol nyelvű változatát fedezhetjük fel az akkori Európa könyvpiacán. A feledésbe merült mű tehát még a „fény századában” is az ismert és olvasott művek közé tartozott a protestáns világban. François Hotman: *La Gaule française*, trad. de latin en français [par S. Goulart]. Hierome Bertulphe, Cologne, 1574.; Jean Bodin: *Az államról. Válogatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.

⁷ Cottret: *1598 L'Édit de Nantes*. i. m. 130.

⁸ Szász Géza: A francia állam és a protestánsok a 17. században – türestől tiltásig. *Aetas*, 2000. 1–2. sz.

⁹ Hahner Péter: *Franciaország története*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2002. 77.

¹⁰ Hahner Péter: A kálvinizmus sikerei és kudarcai. *Rubicon* online, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_kalvinizmus_sikerei_es_kudarcai (2016.04.04.)

vallásinak nevezhető – megmozdulásban és annak tanaiban vélték felfedezni a hugenották nem csupán a hit általi üdvözülés, de ugyanakkor az emberek eredendő egyenlőségének bizonyítékát is.¹¹

A nemesek és parasztok egyre nagyobb tömegben történő áttérése aggodalommal töltötte el a monarchiát, a hirdetett tanoknak a központi hatalommal szembeni felhasználásától tartottak. A francia királyi házra nagy befolyással bíró Guise család¹² és a Katolikus Liga¹³ felvette a harcot a hugenottákkal. Nyolc polgárháború (*guerres de religion*) követte egymást. Kezdvé a wassy-i mézárlassal,¹⁴ majd pár nappal Bourbon-Navarrai Henrik és Valois Margit¹⁵ házassága után, Szent Bertalan éjszakájának (1572. augusztus 23–24.)¹⁶ vérengzésén át, egészen a három Henrik háborújáig (1585–1598).¹⁷

Szent Bertalan éjszakájának eseményei – amikor is pár nap leforgása alatt mintegy 3000 hugenottát mészároltak le¹⁸ – előidéztek és felgyorsították a protestáns teoretikusok – az ún. *monarchomaque*-ok („királyölők”) és a Politikusok¹⁹ – véleménynyilvánítását. A király személye eddigig szent és érinthetetlen volt, a véres események után azonban felszínre került a zsarnokkal szembeni fellépés szükségességének ideája. Hivatkozási alapját nem a király közvetlen személye, hanem az őt körülvevő nemesek és tanácsadók hibás cselekedetei és ármánykodásuk képezte,²⁰ ez vezetett a királyság jelenlegi „betegségéhez”, megbontva ezzel a francia monarchia addigi egységét. Paradox módon a katolikus és hugenotta párt közötti „párbaj” során az ideológiai fegyvert sok esetben azonos tanok más-más megvilágításban történő felhasználása jelentette. „Röpirataik igazi livre de circonstance-ok: eseményök, amelyeket mindig arrafelé tartanak, amerről az eső ver.”²¹ A 16. század közepére belső zűrzavar lett úrrá Franciaországban. A fanatikusok kora ez, a vallási szenvedélyé, amelybe spanyolok és angolok is beavatkoztak, s amely felőrölte a királyi hatalmat, jóllehet évszázadokon át ez volt az ország egységének és belső békéjének a záloga.²²

Kik is ezek a hugenották? A hugenotta kifejezést használjuk Franciaországban a kálvini szellemben megreformált evangéliumi hitvallás követőire, valamint az 1545 és 1787 közötti időszak francia, evangélium szerint reformált vallás menekültjeire. „Franciaországban ők magukat *réformés*-nek (megreformált, református), ritkábban kálvinistáknak titulálták. Hivatalosan a *religion prétendue réformée* tagjainak, tehát az „ügynevezett református vallás” tagjainak számítottak ott.”²³ A hugenotta (*huguenots*) kifejezés eredete vitatott. Egyes értelmezések szerint a szó eredete egy tours-i mondára vezethető vissza. Ez a monda egy királyról, Hugóról (*Hugues*) szól, aki éjszakánként szellemként kísértett a város utcáin. Az ő nevének kicsinyítő képzős formájával „alvilági csürhének” gúnyolták az éjszakánként gyűléseket tartó protestánsokat. Mások a német *Eidgenossen* (szövetségesek) szóból eredeztetik a hugenotta kifejezést, utalva az elmenekült és az országban maradt protestánsok közötti fontos kapcsolatra. Ez az elmélet azonban nyelvészeti nem alátámasztható. Katolicizmussal való szembefordulásuk markáns spanyolellenességgel párosult, így ellentétben álltak a hivatalos Franciaországgal, a Valois-k Franciaországával. A hugenották az 1500-as évek derekán jelentős társadalmi réteget képeztek. Megtaláljuk őket mind a városlakó polgárok, mind a kereskedők, mind a nemesek körében. A vallásháborúk előestéjén a lakosság

¹¹ Natalie Zemon Davis: *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001. 20.

¹² Lotaringiai származású hercegi család, mely a 16. században fontos szerepet játszott a francia vallásháborúkban. Megalapítója G. Claude, II. René lotaringiai herceg harmadik fia, a hercegi címet ő szerezte meg 1527-ben. A család legismertebb tagjai François és Henri de Guise, mindketten a katolikus párt vezéregyéniségei voltak. Előbbi a wassy-i mézárlassal, utóbbi pedig Szent Bertalan éjszakájának vérengzésében vett részt.

¹³ A Katolikus Liga a francia vallásháborúk katolikus résztvevőinek gyűjtőneve. A Liga 1576-ban alakult, Henri de Guise vezetésével hozták létre a katolikus észak-franciaországi nemesek és párizsi polgárok a protestánsokkal szemben. Guise herceg halálát követően, IV. Henrik uralkodásának idején a Liga felbomlott.

¹⁴ 1562. március 1-jén François de Guise herceg és kísérete Lotaringiából visszatérve megállt Wassy-sur-Blaise-ben, hogy részt vegyenek a városban tartott misén. A helyi hugenották szintén aznap tartották istentiszteletüket egy pajtában. Összejövetelük azonban illegálisnak minősült az akkori törvények szerint. Tudniillik a városon belül tartották meg istentiszteletüket, ráadásul egy magánháznak nem minősülő épületben. Ennek okán a katolikusok több embert megöltek, megsebesítettek.

¹⁵ Valois Margit (1553–1615) II. Henrik francia király és Medici Katalin gyermeke. 1572. augusztus 17-én feleségül ment Navarrai Henrikhez, a későbbi IV. Henrik francia királyhoz. 1599-ben VIII. Kelemen pápa jóváhagyásával házasságukat felbontották. Gyermeke nem született, ő volt a Valois-dinasztia utolsó tagja.

¹⁶ Eberhard Gresch: *A hugenották története, hite és hatása*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 26. Szent Bertalan éjszakájáról lásd: Donald R. Kelley: *Martyrs, Myths, and the Massacre: The Background of St. Bartholomew*. *The American Historical Review*, 77. évf., 5. sz. (1972. december) 1323–1342.

¹⁷ Gresch: *A hugenották története, hite és hatása*. i. m. 28.

¹⁸ Nicolas Le Roux: *Le roi, la cour, l'État. De la renaissance à l'absolutisme*. Seyssel, Champ Vallon, 2013. 162.

¹⁹ Mindkét „csoporthoz” a zsarnokkal szembeni fellépés szükségességét és érvényességét hangsúlyozza. Míg azonban az ún. *monarchomaque*-ok a legfőbb hatalom letéteményesének nem a királyt, hanem az általános gyűlést (*États généraux*) tekintik, addig a Politikusok (*les Politiques*) szemében a hatalom egyedüli birtokosa a király maga. J. P. Mayer: *Political Thought: The European tradition*. London, 1939.; Joël Cornette: *La monarchie entre renaissance et révolution 1515-1792*. Éditions du Seuil, Paris, 2000.

²⁰ Le Roux: *Le roi, la cour, l'État...* i. m. 162.

²¹ Paczoly Péter: *Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése*. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 139.

²² Georges Duby – Robert Mandrou: *A francia civilizáció ezer éve*. Budapest, 1975. 279.

²³ Gresch: *A hugenották története, hite és hatása*. i. m. 23.

mintegy 10%-át képező hugenották viharos gyorsasággal alakították meg közösségeiket. Az első egyházat Párizsban, 1555-ben alapították.²⁴ Poitou volt az első francia régió, ahol a kálvinizmus egyházközösséggé szerveződött, 1557-ben itt gyűlt össze az első nemzeti szinódus is.²⁵ 1559-ben jött létre a hivatalos francia református egyház,²⁶ ugyanebben az évben hitvallást fogadtak el, amelyet maga Kálvin fogalmazott.²⁷

A vallásháborúk kirobbanását követően a kormányzat, legfőképpen Medici Katalin²⁸ és Michel de l'Hospital,²⁹ a közrend és a monarchia egységének megővése érdekében többször is próbálta lehűteni a kedélyeket. Negatív megítélés³⁰ ellenére a fiai nevében kormányzó Medici Katalin legfőbb célja a francia monarchia és ezzel párhuzamosan a királyi tekintély megerősítése volt. Ennek érdekében a két részre szakadt Franciaország egységének helyreállítására törekedett (északkeleten a katolikus Guise-család Lotaringiától Burgundiáig, délen a protestánsok – köztük a Bourbonok – képezték a többséget³¹). A kialakult helyzet orvoslására kezdetben felmerült egy hugenották kitelepítését célzó tervezet is, de ez végül nem valósult meg.³² A pattanásig feszült politikai helyzet mutatója a kiadott ediktumok³³ végtelen sorozata, amelyek hol megnyirbálták, hol kiszélesítették – az erőviszonyok függvényében – a hugenotta kiváltságokat. Az egyik első ilyenre 1562 januárjában került sor: „*a vallási cselekedetek okozta bajok és lázadások lecsendesítését szolgáló legtisztább eszközökről*”.³⁴ A Saint-Germain-en-Laye-ban kiadott ediktum elsőként vett tudomást politikai értelemben egy másik felekezet létéről, hisz lehetővé tette a hugenották számára, hogy a magánházakban és a falakkal körülkerített város kapuin kívül éjszaka istentiszteleteket és zsinatokat tarthassanak.³⁵ Visszaállították az „egyedüli vallás”, azaz a katolicizmus egységét: visszakövetelték a katolikusok részére az összes templomot és kápolnát, a protestánsok számára továbbra is kötelező érvényű maradt a katolikus ünnepek megünneplése, illetve a házasságra vonatkozó egyházi előírások, szabályok betartása. A rendeletre azonban már késve került sor: a pár nappal korábbi wassy-i mérszárlás túlságosan felkorbácsolta a kedélyeket. A januári ediktum nem érte el célját, kitört a vallásháború. Az egy évvel később Amboise-ban kiadott rendelet elismerte minden ember lelkiismereti szabadságát, valamint engedélyezte az önálló bíraskodási joggal bíró nemességnek protestáns lelkipásztorok alkalmazását. Igaz, a kálvini tanok gyakorlását csak a már eddig is elismert városokban és a bírósági körzetek egy-egy városában – a városfalakon kívül – engedélyezte, de Párizsban megtiltotta. 1570. augusztus 8-án ismét Saint-Germain-en-Laye-ben került sor békekötésre, amelynek értelmében a hugenották polgári egyenjogúságot nyertek, hiszen megnyitották előttük a hivatalok, egyetemek és iskolák kapuit. Az ediktum a protestánsoknak néhány helyen, „*minden bántalmazástól és kényszertől mentes*” szabad életet garantált. Ezt követően vallásgyakorlásukat tiszteletben kellett tartani, ha nem is a birodalom minden városában, de legalább azokban, ahol nagy számban éltek.³⁶ A negyedik

²⁴ Le Roux: *Le roi, la cour, l'État...* i. m. 136.

²⁵ Nicole Vray: *Protestants de l'Ouest. Bretagne, Normandie, Poitou 1517-1907*. Éditions Ouest-France, Rennes, 1993. 11. Poitou kálvinistává válásához nagyban hozzájárult a régió nyitottsága, jelentős kereskedelme, a poitiers-i egyetem léte. Ezen tényezők eredményeképpen válhatott Poitou a reformáció mozgalmának élharcosává.

²⁶ Zemon Davis: *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban*. i. m. 73.

²⁷ Le Roux: *Le roi, la cour, l'État...* i. m. 136.

²⁸ Medici Katalin (1519–1589) II. Henrik francia király felesége, a későbbi II. Ferenc, IX. Károly és III. Henrik anyja. Férje halálakor (1559) kiskorú fiának gyámjaként kezébe vette az ország irányítását. Gyakran jellemezték úgy – velencei származásából adódóan –, mint itáliai boszorkány és méregkeverő, aki kedve szerint irányította a politikát. Régensként Michel de l'Hôpital kancellárral együtt a vallási konfliktusokon felülemelkedve a monarchia egységének megőrzésére törekedett. A két párt – hugenotta és katolikus – között lavírozva azonban nem tudta sokáig fenntartani az egyensúlyt, így kerülhetett sor többek között Szent Bertalan éjszakájára.

²⁹ Michel de l'Hospital, avagy L'Hôpital (1505 k. – 1573) katolikus államférfi, jogász és humanista, 1560 és 1568 között Franciaország kancellárja. Medici Katalinnal a protestánsok és katolikusok közötti viszály lecsillapításán és az ország békéjének és egységének helyreállításán fáradozott. Mint író is erre törekedett: *Traicté de la réformation de la justice, Mémoire sur la nécessité de mettre un terme à la guerre civile*. Sikertelenségük okán az anyakirályné elbocsátotta tisztségéből – őt okolván a kudarc miatt. Kálvin *moyenneur*nek nevezte, aki a két párt között lavírozva korrelációt keresett a római jog és a protestáns szükségletek között. Le Roux: *Le roi, la cour, l'État...* i. m. 140.

³⁰ Az anyakirálynét sokan támadták erőszakossága, de legfőképpen itáliai származása okán. Részben honfitársához, az ugyancsak ebben a korban élő és alkotó Machiavellihez és tanaihoz hasonlították, aki *A fejedelem* (1516) című művében különválasztva a politika és az erkölcs szféráját, az államérdek vagy államrezon minden erőszakos cselekedet feletti elsőbbségét hirdette. Dominique de Villepin (szerk.): *Histoire de la diplomatie française*. Perrin, Paris, 2005. 209.

³¹ Perry Anderson: *Az abszolutista állam*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989. 116.

³² A tervezet Guillaume de Grantrye de Grandchamps nevéhez fűződik. Mint konstantinápolyi követ a havasalföldi és moldvai fejedelemségekbe szervezte volna meg Medici Katalin megbízásából a kitelepítést. Az időközben kitört második vallásháború azonban minden kezdeményezést meghiúsított. Bóka Éva: *Európa és az Oszmán Birodalom a XVI–XVII. században*. L'Harmattan, Budapest, 2004. 24.

³³ Az ediktum kifejezés, mely a latin *edico*, azaz közhírré tenni szóból ered, írásba foglalt és kihirdetett rendeletet jelöl. Míg azonban a vele hasonlatos *ordonnance* világi ügyekre vonatkozó határozat, addig az ediktum egyházi, vallási témában kiadott uralkodói rendelet. Viczián János (szerk.): *Magyar katolikus lexikon*. II. kötet. Szent István Társulat, Budapest, 767.

³⁴ Jules Steeg: *L'Édit de Nantes et sa Révocation (1598-1685)*. Paris, 1885. 24.

³⁵ Cottret: *1598 L'Édit de Nantes*. i. m. 87.

³⁶ Steeg: *L'Édit de Nantes et sa Révocation...* i. m. 26.

vallásháborút lezáró ún. boulogne-i ediktum (1573) a protestánsok szabad vallásgyakorlását szűkebb keretek közé szorította, egészen pontosan La Rochelle, Nîmes és Montauban városára, valamint a pallosjoggal rendelkező birtokokra korlátozta jogait. Az 1576-os beaulieu-i béke a korábbi rendeletekhez képest komoly hugenotta előretörést jelent, hiszen a 63. cikkelye biztosította a hugenották szabad vallásgyakorlását – Párizs és a királyi rezidenciák kivételével – egész Franciaországban. Igaz, a hugenottáknak továbbra is fizetniük kellett az egyházi tizedet, és kötelezték őket a katolikus ünnepek tiszteletben tartására is. Minden 1547 óta vallási ügyben meghozott határozatot viszont hatályon kívül helyezték. Ehhez képest az 1577-es poitiers-i ediktum ismét a katolikusok felé billenti a mérleg nyelvét: a lelkiismereti szabadságot elismerték ugyan, a hugenották vallásgyakorlását viszont csak az eddig is protestáns kézen lévő városokban, valamint bírósági körzetenként csak egy külvárosban tették lehetővé. III. Henrik halálával azonban gyökeresen megváltozott a helyzet. Az 1585-ös párizsi ediktum a katolikus kivételével minden más vallás gyakorlását betiltotta. A hugenottákat hitük megtagadására kényszerítették, és ha erre nem voltak hajlandók, el kellett hagyniuk az országot.³⁷

IV. Henrik trónra lépésével, a Valois-dinasztia kihalásával kezdetét vette a Bourbonok Franciaországának története. A többször áttért, de *lelke mélyén örök hugenotta* Henrik konszolidációs, kompromisszumot kereső, pragmatikus politikájával véget vetett a polgárháborúknak, belső békét teremtett. Henrik személye homogén hősi ideált testesített meg, személye a Iustinianus-i morált követve a békét és harmóniát teremtő király ideálja lett.³⁸ A pacifikáció a következőképpen ment végbe: a katolikus vallás fokozatos helyreállításával párhuzamosan az ún. reformált vallás gyakorlását továbbra is bizonyos korlátok közé szorították. 1591-ben Mantes-ban a király visszavonta a párizsi ediktumot és hatályba helyezte a poitiers-i rendelkezéseket. Ezt a folyamatot koronázta meg a Nantes-ban aláírt vallásbéke. Nicolas Le Roux szavai kellőképpen érzékeltetik IV. Henrik jelentőségét, a királyi hatalom és általa a monarchia ismételt megerősödését: „a hön áhitott béke megteremtésével Henrik a csodák királyává vált, új Dáviddá, akit maga Isten jelölt ki erre a szent feladatra”.³⁹ A monarchia egységének újjáépítése három pilléren nyugodott: politikai tekintetben az uralkodó hatalmán, társadalmilag az egyenlőség eszméjén, az ideológiát tekintve pedig a vallásháborúkat is túlélő egyházon.⁴⁰

A IV. Henrik által kiadott híres nantes-i ediktumot jó néhány királyi rendelet előzi meg. Ezek sorában megkülönböztetett figyelmet érdemelnek az 1570-es saint-germain-en-laye-i és az 1577-es poitiers-i ediktumok főbb rendelkezései.⁴¹ A preambulumban olvashatunk a rendelet kibocsátását megelőző állapotokról, a korábbi hasonló dokumentumok sikertelenségéről és a jelen ediktum létrejöttének okairól. A felsorolás célja Henrik valláspolitikájának igazolása, miszerint ki kell engesztelni a vallási sérelmeket, megteremteni a békés környezetet, hogy aztán visszatérhessen Franciaország régi dicsősége. A bevezetést követően a kitűzött cél érdekében a mindkét fél részéről szükséges – a meghozott rendeletek betartására, folyamatos ellenőrzésére tett – ígéretekről esik szó.

Az első rész, a tulajdonképpeni pacifikációs ediktum 95 általános cikkelyt tartalmaz, melyek az ún. reformált vallás (*religion prétendue réformée* – RPR)⁴² gyakorlását korlátozták. Az első cikkely proklamálja a teljes amnesztiát a harcokban részt vett mindkét fél számára. A második cikkely a kölcsönös toleranciát hirdeti, hangsúlyozza az alattvalók védelmét és a békés egymás mellett élés lehetőségét. Az ezt követő cikkelyek helyreállítják a katolikus vallást, újra bevezetve minden településen a katolikus misét, és visszaszolgáltatva az egyháznak a korábban elvett templomokat és parókiákat. A VI. cikkely a lelkiismereti szabadságot hirdeti. Biztosítja az RPR követőinek zavartalan életét, zaklatástól és bántalmazástól mentes légkört teremtve hitük gyakorlására. Mindez azonban nem jelentett egyet a vallásszabadsággal! Megtiltották az erőszakos térítést, és érvénytelennek minősítették az erőszakos rekatolizációkat, de a hugenottáknak továbbra is kötelességük volt védelmezni és megtartani a római katolikus egyház ünnepeit és szokásait. Vonatkozik ez a házasságkötésre, továbbá gyermekeik megkeresztelésére – melynek kapcsán ezen túl is katolikus egyházi előírásokat kell követniük – és a tized befizetésére egyaránt. Az ediktum szigorúan tiltotta a protestáns vallás gyakorlását és tanítását a nem erre a célra kijelölt helyeken, a királyi udvarban, Párizsban, valamint Párizs öt mérföldes körzetében (XIX. cikkely). Ugyanez a szabály vonatkozik a reformált vallási tanokat tartalmazó könyvek nyomtatására és árusítására is (XXI. cikkely). Az ediktum mindenféle vallási célból szerveződött politikai egyesülést, társulást megtiltott. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy ezek a korlátozások az oktatás terén már nem érvényesülnek, a XXII. és a XXVII. cikkelyek a diákok minden vallási megkülönböztetés nélküli, szabad oktatásának alapelvét hirdetik. Ettől fogva tehát a protestánsok is azonos polgárjogokkal bírtak úgy, mint a királyság többi alattvalója. A reformált vallásúaknak ezentúl lehetőségük nyílt mindenféle közhivatal, méltóság és tisztség betöltésére, ami által politikai egyenjogúsághoz jutottak. Az igazságszolgáltatás pártatlanságát garantálандó az ediktum rendeleti kamarát biztosított a hugenották számára Párizsban és Rouenban – melyeknek köszönhetően a protestánsok bevettek az igazságszolgáltatási tábla rendjébe –, valamint kialakította az ún. vegyes kamarák rendszerét a parlamentekben. Utóbbi

³⁷ Cottret: *1598 L'Édit de Nantes*. i. m. 84–88.; Steeg: *L'Édit de Nantes et sa Révocation...* i. m. 25–28.

³⁸ Le Roux: *Le roi, la cour, l'État...* i. m. 8.

³⁹ Uo. 267.

⁴⁰ Uo. 299.

⁴¹ Steeg: *L'Édit de Nantes et sa Révocation...* i. m. 39-40.

⁴² Szász: *A francia állam és a protestánsok a 17. században...* i. m.

lényege, hogy a bíróság protestánsokból és katolikusokból tevődött össze, mint például Castres-ban, Bordeaux-ban és Grenobles-ban (XXX–XXXVI. cikkely). Bordeaux bíróságán ezentúl egy ügyészhelyettes és két bírósági végrehajtó protestáns volt (XL. cikkely). Szabadon bocsátottak minden – a hitük miatt bebörtönzött – reformált foglyot és gályarabot.⁴³

A második rész a protestáns lelkészek és egyházi tisztviselők javadalmazását taglalja, melynek értékét évi 45 ezer *écub*en határozták meg.⁴⁴ Emellett azonban továbbra is fizetniük kellett a tizedet is. A harmadik rész tartalmazza a titkos cikkelyeket, melyek értelmében a hugenották 151 ún. menedékhelyet (*lieu de refuge*)⁴⁵ kaptak vallásuk szabad gyakorlására. Ezek közül 51 erődített helynek minősült, melyekben a kincstár által fizetett protestáns helyőrség és kormányzók vigyázták a rendet. A protestánsok továbbra is szabadon összehívhatták mind tartományi, mind országos zsinataikat, sőt még politikai és katonai szervezeteiket is megtarthatták. A titkos cikkelyek érvényessége elméletileg nyolc évre szólt, amit aztán 1605-ben és 1611-ben is meghosszabbítottak.⁴⁶

Az 1598. április 13-án kihirdetett első és második, valamint az április 30-án, illetve május 2-án⁴⁷ aláírt titkos cikkelyekkel Henrik létrehozta a királyi hatalom egyfajta ellenpólusát, államot alkotva az államban.⁴⁸

A létrejött kompromisszum meglehetősen ingatag alapokon nyugodott, a nantes-i ediktum a katolikusok részéről hatalmas felháborodást, a hugenották részéről pedig állandó gyanakvást váltott ki. Holott nem csupán szabadságot adott országára 1 250 000 kálvinista lakosának,⁴⁹ de egyben bizonyos korlátok közé is szorította őket, vallási kisebbségként definiálva a protestánsokat. A létrejött béke csupán a tolerancia⁵⁰ ideiglenes és korlátozott eszményén nyugodott. A pápa, a papság és az egyetemek is azonnal elítélték a nantes-i ediktumot. Maga V. Sixtus pápa a következőképpen vélekedett IV. Henrik rendeletéről: „Ez a legkárosabb ediktum, mit csak elképzelni lehet.”⁵¹ A parlamentek⁵² is csak vonakodva iktatták törvénybe.

Nehéz egységesen megítélnünk a nantes-i ediktumot. Lényegében nem hozott létre semmi újat, csupán a már korábbi rendeleteket ismételte meg és összegezte, követve a IV. Henrik elődei által kijelölt utat. Így teremtette meg a vallási megnyugvást és fegyverszünetet Franciaországban. A hugenottáknak nyújtott látszólagos előnyök így csupán ideiglenesek voltak, a létrejött toleranciára csakis mint átmeneti és korlátozott megoldásra tekintettek. A béke törekeny volt, hosszú távon nem sikerült meggátolnia a katolikusok és a protestánsok közötti szakadék elmélyülését. Az ediktum kis időre elzárta, elrejtette a protestantizmus problémakörét, nyolcvan évvel később azonban ismét felszínre kerültek a vallási indulatok. Jules Steeg, aki a 19. századi Franciaország egyik nagy tekintélyű kálvinista lekipásztora és a Jules Ferry-kabinet politikusa volt, a következőképpen ítélte meg a nantes-i ediktum eredményességét: „Nem volt benne semmi új, sem vakmerő. Nem csinált mást, mint újra elővette és még egyszer szentesítette a háború szüneteiben kihirdetett ediktumok nagy részét, és összességében véve csak a lelkiismereti szabadság és az igazságos törvénykezés – korántsem tökéletes – kezdeményeit tartalmazta.”⁵³

Henrik ugyanakkor megteremtette országában a békét, valamint – Franciaország történetében először – az emberek közötti egyenlőség alapjait. IV. Henrik állama a rend, a megnyugvás szimbóluma és az Ancien Régime egyik talpköve lett. Az így létrejött béke pedig lehetővé tette a gazdasági újjáéledést, valamint megalapozta a királyság 17. századi megerősödését. Ahogy Alexandre Poirson fogalmazott: „A nantes-i ediktum szabályozta a francia protestánsok vallási, politikai és társadalmi létét. Közel egy évtizedig alapokmányukként, törvénykönyvüként funkcionált. (...) Hajdani történelmünknek egyik dokumentuma sem ennyire kiemelkedő.”⁵⁴

⁴³ Steeg: *L'Édit de Nantes et sa Révocation...* i. m. 47–60.

⁴⁴ Szász: A francia állam és a protestánsok a 17. században... i. m.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Cottret: *1598 L'Édit de Nantes*. i. m. 178.

⁴⁷ Szász: A francia állam és a protestánsok a 17. században... i. m.

⁴⁸ A parlamentek vonakodva iktatták törvénybe az ediktumot: Párizsban 1599. február 25-én érvényesítették, Grenoble-ban szeptember 27-én. Dijonban 1600. január 12-én fogadták el, Toulouse-ban január 19-én, Bordeaux-ban január 27-én, Aixben augusztus 11-én, Rennes-ben augusztus 23-án, Rouenban 1609. augusztus 5-én.⁴⁸ A hosszadalmas procedúrától eltekintve a király jóváhagyásának és a dokumentum pecséttel való ellátásának időpontjától datálható az ediktum érvényesítése.

⁴⁹ Hahner: *Franciaország története*. i. m. 82.

⁵⁰ A 20–21. századi európai közgondolkodás számára a „tolerancia” fogalma leginkább elfogadást, azaz lelki folyamatot jelent, legyen szó vallásról, származásról, világszemléletről, gondolkodásról. Emellett az orvostudományban is használatos ez a kifejezés, ez esetben a szervezet ellenálló képességét, a környezeti változásokhoz való alkalmazkodás készségét értjük alatta. A latin *tolerantia* szó türelmet, türelmességet jelent. A 16. századtól kezdve a reformáció hatására a kifejezésben a vallási tartalom válik dominánssá. A francia nyelvben *l'édit de tolérance* kifejezésként volt használatos, utalva az 1562-es saint-germaini ediktumra, mely a kálvini tanokat megtűrt vallássá nyilvánította.

⁵¹ Georges Duby: *Franciaország története I.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 543.

⁵² A parlamentek a francia monarchia meghatározó, sajátos, ellentmondásokkal teli politikai intézményei. Nem hasonlítanak korabeli más nemzetek parlamentjeihez. Regionális különállással bírtak, az uralkodói önkény ellensúlyát hivatottak megtestésíteni, ugyanakkor belső működésüket tekintve a nemesi önzés fellegváráiként léteztek. Részben bírói szerepkörrel is rendelkeztek. Nyolc parlament létezett, de lényegében egységes intézményt alkottak. A párizsi kimagaslott ezek közül. A 13. századtól kezdve a parlament Párizsban ülésezett, a királyi palota közelében, a mai Palais de Justice helyén.

⁵³ Steeg: *L'Édit de Nantes et sa Révocation...* i. m. 68.

⁵⁴ Cottret: *1598 L'Édit de Nantes*. i. m. 167–168.

Ahogy már említettük, a béke törékeny volt. IV. Henrik halálát követően a hugenottáknak tett engedmények csökkenni kezdtek, jogaikat ismét megnyirbálták. A király halálát követő fél évszázadban a partikularizmus és a központosítás párharca határozta meg a francia történelmet. A régensség alatt bekövetkezett hatalmi krízisből Richelieu volt az, aki kivezette a monarchiát és kiteljesítette az ország centralizációját. Ennek megfelelően a főminiszter a monarchia egységét megbontó, a hugenották „állam az államban” képződményének visszaszorítását tekintette legfőbb feladatának. Úgy vélte, a hugenották térnyerésének és hatalmának növekedése az ország romba döntését fogja eredményezni.⁵⁵ Tevékenységével párhuzamosan a hugenották katonai-politikai privilégiumokat követeltek maguknak. Az így létrejött ellentét újabb vallásháború kitöréséhez vezetett. A békét Alès városában kötötték meg, és az 1629. június 18-án⁵⁶ aláírt kegyelmi ediktummal XIII. Lajos az amnesztia biztosítása mellett ismételten megerősítette a nantes-i ediktum vallási és jogi kiváltságait, a hugenották a korábban engedélyezett helyeken továbbra is szabadon gyakorolhatták vallásukat, megtarthatták templomaikat, lelkészeit és temetőiket. Katonai és politikai kiváltságaikat azonban a király teljes mértékben felszámolta: a hugenottáknak le kellett mondaniuk politikai gyűléseikről, valamint erődítményeik lerombolására kötelezték őket. Richelieu emlékirataiban a következőket jegyezte fel erről a rendelkezésről: „Ezúttal a király úgy határozott, hogy kivétel nélkül mindenhol tegyék földdel egyenlővé azon városok erődítéseit, amelyek fellázadtak ellene. Mindezt pedig tegyék saját költségükre és saját kezükkel végezzék el azt. Kiemelendő, hogy a király dicsőségét kívánta nagyobbítani azzal, hogy amit hatalma ellen emeltek, azt ugyanazok rombolják is le, kik megépítették azokat.”⁵⁷ A nantes-i ediktummal ellentétben az alési már nem két fél közötti kompromisszumként, nem vallásbékeként értelmezendő. Utóbbi ediktum esetében a király kegyelmi rendeletével engedélyt adott alattvalóinak hitük gyakorlására, „miközben megfosztja őket a politikai szerveződés összes lehetőségétől. Ezzel az ediktummal végérvényesen a királyi hatalom javára dől el a hugenotta vallási köntösbe öltözött partikularizmussal évtizedeken keresztül vívott harc, és megteremtődik a két vallás (illetve az állam és a protestánsok) további konfliktusmentes együttélésének lehetősége”.⁵⁸

Az abszolút monarchia⁵⁹ kiteljesedéséhez közeledvén a protestánsok jogainak drasztikus redukálása következett be. XIV. Lajos fokozatosan növekvő királyi tekintélye és kontrollálatlan hatalma csúcán a fontainebleau-i ediktum kibocsátásával koronázta meg a hugenották elleni intézkedéseinek sorozatát. Uralkodása kezdetétől fogva folyamatosan csökkentette vallásgyakorlásuk szabadságának lehetőségeit, korábbi vallási toleranciája 1685-re semmivé lett. Az 1685. október 18-án keletkezett és 22-én törvénybe iktatott⁶⁰ fontainebleau-i ediktummal XIV. Lajos visszavonta a nantes-i ediktum rendelkezéseit. „A fontainebleau-i ediktum örökérvényűen és visszavonhatatlanul megsemmisíti a nantes-i ediktumot és az azt követő valamennyi, a reformátusoknak bármilyen engedményt nyújtó rendeletet, és parancsot ad az összes református templom azonnali lerombolására (1. cikkely).”⁶¹ A következő cikkelyek megtiltották az „úgynevezett reformált vallás” gyakorlásának minden formáját, eltörölték a különálló oktatást, az áttérteknek pénzzutalmat és adókedvezményt biztosítottak, az ezt megtagadó lelkészekre viszont száműzetést róttak ki. Előírták a reformált vallásúaknak gyermekeik katolikus hitben történő nevelését és természetesen keresztelését is. Viszonylagos engedménynek tekinthető az a rendelkezés, ami lehetővé tette a korábban elmenekült protestánsok négy hónapon belüli hazatérését, és javaik visszaszolgáltatását. Ugyanakkor a 10. cikkely⁶² megtiltotta a hugenottáknak az ország elhagyását. „Furcsa módon az ediktum egyik cikkelye sem teszi kötelezővé a katolikus vallást, és az utolsó, 11. cikkely teljes szabadságot és háborítatlanságot biztosít a hugenottáknak, amennyiben nem gyakorolják vallásukat. A kor kontextusában azonban –

⁵⁵ „... que le parti des huguenots étoit lors très puissant; qu'ils ne demandoient que le trouble du royaume, expressément pour en profiter, disant ouvertement qu'il falloit qu'ils se fissent majeurs pendant la minorité du Roi, s'ils ne vouloient consentir à se voir un jour absolument ruinés quand il auroit connu ses forces...” *Mémoire du cardinal de Richelieu. Tome premier (1600-1615)*. Librairie Renouard, Paris, 1907. 272.

⁵⁶ Hahner: *Franciaország története*. i. m. 86.

⁵⁷ „... en cette occasion le Roi les condamna à raser généralement, sans exception d'aucun, toutes les fortifications de celles qui s'étoient portées à rébellion, et ce à leurs dépens et par leurs mains propres, ce qui est à noter, le Roi voulant avoir cette gloire, que ce qui avoit été élevé contre son autorité, fût détruit par ceux mêmes qui en avoient été les architectes.” *Mémoires du cardinal de Richelieu: sur le règne de Louis XIII depuis 1610 jusqu'à 1638*. In: Michaud – Poujoulat: *Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France*. Deuxième série. VIII. 1837-1838. 24.

⁵⁸ Szász: *A francia állam és a protestánsok a 17. században...* i. m.

⁵⁹ Noha az abszolút monarchia megnevezést használjuk XIV. Lajos Franciaországának megjelölésére, az „abszolút” kifejezés mégis pontatlan, sokkal inkább a kontroll nélküli monarchia lenne a megfelelő elnevezés. Hahner Péter úgy fogalmaz, a francia monarchia nem szorította háttérbe a rendi tényezőket, csupán együttműködésüket megnyerve keltette az abszolutista monarchia látszatát. Richard Booney az abszolút monarchiát a 16–17. századi média alkotásának tekinti. Bővebben lásd: Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.; Sashalmi Endre: *Az emberi testtől az óraműig...* i. m.; Takács Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Gondolat Kiadó, Budapest–Győr, 2015.

⁶⁰ Duby: *Franciaország története I.* i. m. 618.

⁶¹ Szász: *A francia állam és a protestánsok a 17. században...* i. m.

⁶² Uo.

főleg, ha figyelembe vesszük, hogy a misére járás kötelező, ráadásul a plébános ott hirdetteti ki a királyi rendeleteket – ez egyet jelentett a református hit feladásával és a kötelező katolikussággal.”⁶³

A fontainebleau-i ediktum azonban nem hozta meg a várt eredményeket. A református hit feladása helyett a hugenották nem csekély számban az emigráció mellett döntöttek és tömegesen hagyták el Franciaországot. Mintegy 200 ezren emigráltak.⁶⁴ Hollandia, Anglia és Genf volt az elsődleges menekülési útirány, de csak Berlin környékén az emigránsok 10%-a, azaz 20 000 hugenotta telepedett le.⁶⁵ Mindennek elsősorban gazdasági következményei mérlegelendők, hiszen a menekülők – nemesek és parasztok, iparosok, kereskedők és bankárok – minden vagyonukat pénzzé téve, tőkéjüket külföldre juttatva távoztak az országból. A korábban kivándoroltak egyike sem tért vissza XIV. Lajos Franciaországába.⁶⁶

Láthattuk tehát, hogy a francia vallásháborúk végveszélybe sodorták az államiság létét. Ebből a szemszögből nézve az ediktumok tulajdonképpen e létért folytatott küzdelem forrásaiként is felfoghatók. A mindenkori kormányzat a hugenották jogainak kiterjesztésével, illetve annak redukciójával a monarchia egységének fenntartásán fáradozott. Mindennek kiindulópontja a nantes-i ediktum és az általa megteremtett – hosszú harcok utáni – társadalmi béke. Végpontja pedig az a fontainebleau-i ediktum, amely a mindenkori állam megkérdőjelezhetetlen tekintélyének dokumentációjára volt hivatott, hiszen a hugenották különállási jogainak folyamatos csökkenése, illetve eltörlése kellett ahhoz, hogy a francia monarchia mintaállammá válhasson Európában.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Orosz István – Barta János – Anagi István (szerk.): *Európa az újkorban*. Multiplex Média – Debrecen University Press, Debrecen, 2006. 185.

⁶⁵ Frigyes Vilmos, a „nagy választófejedelem” mintegy 20 000 hugenotta menekült letelepedését engedélyezte. Így a „réfugiés”-k azonnal polgárjogot kaptak, biztosították számukra a vallásuk gyakorlását és szabadon használhatták a francia nyelvet. A legtöbb hugenotta a Friedrichstadtban telepedett le, a mai Gendarmenmarkt környékén. Itt épült első templomuk, a híres Francia Dóm.

⁶⁶ Szász: A francia állam és a protestánsok a 17. században... i. m.

Januári ediktum. Saint-Germain-en-Laye, 1562. január 17.

Arch. nat., X1A 8624, fol. 225 r°-228 v°

Medici Katalin kormányzása idején a közrend és a monarchia egységének megóvása érdekében a katolikusok és az ún. reformált vallás híveinek kibékítésére törekedett, így valósítva meg békés úton az „egy törvény, egy hit, egy királyság” eszményét. Ezt mutatja az 1560. március 8-án¹ keltezett amboise-i ediktum, melynek értelmében beszüntették a hugenották üldözését, a katolikus valláshoz visszatérők számára pedig amnesztiát biztosítottak. 1561-ben az ún. poissy-i kollokvium keretén belül öt katolikus és öt protestáns teológus – köztük Théodore de Bèze² – tanait a másik fél elé tárva a megbékélésre tett kísérletet. A kollokvium azonban eredménytelenül zárult, a vallási egység nem állt helyre, így csupán a politikai megbékélés lehetősége állt fenn.³ A januári ediktum, amelyet saint-germain-en-laye-i ediktumnak is neveznek, elsőként vesz tudomást politikai értelemben egy másik felekezett létéről, hisz lehetővé tette a hugenották számára, hogy a magánházakban és a falakkal körülkerített város kapuin kívül éjszaka istentiszteleteket és zsinatokat tarthassanak. Ez az ediktum jelképezi a francia monarchia első lépését a relatív tolerancia felé vezető úton.

I, [02]

Visszajuttatjuk és visszaadjuk a templomokból eltávolított relikviákat és díszítményeket, anélkül, hogy az itt megnevezett új vallás követői további templomokat orozhatnának el, sem a városokban, sem azokon kívül nem építhetnek fel maguknak templomokat, megfosztjuk a fent nevezett egyháziakat minden, a tized és egyéb illeték beszedésének, valamint minden jövedelem és tulajdon birtoklásának jogától. Rendeletünk most és a jövőben is akadálymentesen végrehajtható. Az, mit korlátoztunk és megtiltottunk, korlátozzuk és megtiltjuk a továbbiakban is, úgymint: a kereszték és szent képek lerombolását és elpusztítását, és egyéb megbotrántozató és lázító cselekedeteket. Hasonlóképpen megtiltjuk az ún. reformált vallás híveinek, hogy a városokban bárminemű összejövetelt, gyűlést tartsanak – legyen az titkos vagy nyilvános, legyen éjjel vagy nappal.

I, [03]

És mindamellet, annak érdekében, hogy alattvalóinkat békében és harmóniában tudjuk addig is, míg az Úr kegyelméből ismét egyetlen nyájja nem válunk – amely egyetlen vágyunk és szándékunk –, javasoljuk az alábbiakat. Ezen általános gyűlés berekesztéséig, míg másképp nem határozunk, avagy fel nem függesztjük a tilalmat, engedélyezzük – miképpen a júliusi ediktum és más előző rendeletek – a városokon kívül eső gyűléseknek, gyülekezeteknek prédikációk tartását, közös imádkozást és más vallási gyakorlatot. Megtiltva büntetés kiszabását minden bírónak, magisztrátusnak és más személynek – bármilyen állapotú is legyen –, amikor az ún. reformált vallásúak újonnan érkeznek és gyűlést tartanak a megnevezett városokban és vallásukat gyakorolják, nem háborgathatják, bántalmazhatják vagy akadályozhatják őket abban.

I, [09]

De, ha szükségesnek vélik néhány szabályzat megalkotását maguk között vallásuk gyakorlására, azokat bemutatják a megnevezett tisztviselőinknek, akik ha szükségesnek és megengedhetőnek találják, engedélyezni fogják azokat. Ellenkező esetben figyelmeztetni fognak minket, és felhatalmazásunkkal érvényesíteni fogják akaratainkat és szándékunkat.

I, [11]

Az ún. reformált vallás hívei is kötelesek betartani törvényeinket, még azokat is, amelyek katolikus egyházunkhoz kapcsolódnak. Azok ünnepeit, az ünnepekhez tartozó szabadnapokat, valamint a házasságra, a vérségi és rokonsági kapcsolatokra vonatkozó előírásainkat, avégből, hogy elkerüljék a vitákat és peres ügyeket, melyek

¹ Jouanna – Boucher – Biloghi – Le Thiec: *Histoire et dictionnaire des guerres de religion*. i. m. 772.

² Théodore de Bèze (1519–1605) protestáns teológus, humanista, Biblia-fordító. Jogi tanulmányait az orléans-i és párizsi egyetemeken végezte. 1548-ban lett a reformáció elkötelezett híve, az első vallásháborúban Condé herceg lelkészeként vett részt. Kálvin János követője, tanítványa volt, akinek közreműködésével a genfi akadémia tanára, majd Kálvin halálával a francia–svájci reformáció vezéralakja lett.

³ Papp Imre: A francia vallásháborúk története és a nantes-i ediktum. In: Poór János: *A kora újkor története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

ezután következhetnek, továbbá királyságunk legtöbb jó házának lerombolását és számos baráti kötelék felbomlását, melyek házasság és rokonság révén kötettek alattvalóink között.

Saint-germaini ediktum. Saint-Germain-en-Laye, 1570. augusztus 8.

Arch. nat., X1A 8628, fol. 347 v°-356 r°

Amikor Navarrai Henrik elfoglalta a Loire és a Gironde közötti tartományok városait, IX. Károly válaszképpen visszavonta az amboise-i ediktumot, 1568-ban pedig kitört a harmadik vallásháború. A harcok kezdetben a hugenották vereségét vetítették előre, de végül Coligny admirális⁴ vezetésével a burgundiai csatában győzedelmeskedtek. Az ezt követően létrejött béke az amboise-i ediktumra építkezett néhány újabb kiegészítéssel. A hugenották polgári egyenjogúságot nyertek, hiszen megnyitották előttük a hivatalok, egyetemek és iskolák kapuit. Tartományonként két városban, továbbá minden olyan helyen, ahol 1570. augusztus 1. előtt gyakorolták vallásukat, nyilvános istentiszteletet tarthattak. Ezen felül pedig négy ún. biztonsági helyet, négy várost nyertek el önigazgatásuk számára, két éves időtartamra: Cognac, La Charité-sur-Loire, Montauban és La Rochelle.

V, 02

Védelve minden alattvalónkat – bármilyen állapotú is legyen – attól, hogy fel kelljen idézniük a múlt támadásait, sértéseit és provokációit, megakadályozzuk a vitákat, szidalmazásokat, gyalázkodásokat; célunk, hogy úgy éljünk békésen egymás mellett, mint testvérek, barátok és polgártársak. A kihágást elkövetők büntetése olyan lesz, mint a rendbontóké és a köznyugalom felforgatóié.

V, 04

És hogy elkerüljük alattvalóink közötti lehetséges problémákat és nézeteltéréseket, engedélyezzük számukra, hogy királyságunk minden városában letelepedhessenek és szabadon élhessenek minden sértéstől és bántalmazástól mentesen. Vallásuk és lelkiismereti meggyőződésük miatt nem éri őket megkülönböztetés, otthonaikban nem háborgathatják őket, feltéve, hogy betartják a jelen ediktum rendelkezéseit.

V, 06

Hűbértartokon lévő házban, ott, ahol az ún. reformált vallás hívei nem rendelkeznek felső igazságszolgáltató hatalommal és hűbértartokkal, nem gyakorolhatják a fent nevezett tevékenységeket, csakis családjuk körében. Ámde, ha összejövételük létszáma eléri a tíz főt, avagy ha keresztelő alkalmával társaságuk meghaladja a tíz főt, büntetésben részesülhetnek.

V, 08

Az ún. reformált valláshoz tartozóknak engedélyezzük vallásuk gyakorlását a következő helyeken: Île-de-France kormányzóságban Clermont külvárosában, Beauvaisisben, Crepy-en-Laonnois külvárosában; Champagne és Brie kormányzóságban Vézelay-ben, ami napjainkban Villenoce külvárosában található; Bourgogne kormányzóságban Arnay-le-Duc és Mailly-la-Ville külvárosában; Picardie kormányzóságban Montdidier és Ribemont külvárosában; Normandia kormányzóságban Ponteau-de-Mer és Carentan külvárosában; Lyon kormányzóságban Char-lieu és Saint-Genis-de-Laval külvárosában; Bretagne kormányzóságában Bécherel és Kerhez külvárosában; Dauphiné kormányzóságban Crest és Chourgue külvárosában; Provence kormányzóságban Merindol és Forcalquier külvárosában; Languedoc kormányzóságban Aubenasban, ami napjainkban Montagnac külvárosában található; Guyenne kormányzóságban Bergeracban, ezen felül Saint-Severben; és Orléansban, Touraine-ben, Le Mans-ban és Chatain területén, továbbá Sancerre-ben, Maillé mezővárosában.

⁴ Gaspard de Coligny (1519–1572) Franciaország admirálisa, Coligny-le-Neuf grófja és többek között Beaupont és Beauvoir bárója. A francia protestantizmus egyik legjelentősebb alakja, a vallásháborúk során a hugenották egyik vezetője. Humanista nevelésben részesült, egyházi pályára szánták, de Coligny végül a katonaság mellett döntött. Tagja volt az 1547-ben békekötés céljából Londonba induló küldöttségnek, majd részt vett a spanyolok elleni harcokban is. 1552-ben kapta admirálisi kinevezését, 1560-ban pedig Pikárdia kormányzója lett. Ekkortájt tette magáévá – családjával együtt – a protestantizmus tanításait. 1562-ben csatlakozott Condé herceghez, 1572-ben azonban Szent Bertalan éjszakáján gyilkosság áldozata lett. Hotman leírása alapján Guise herceg volt az első, aki sebet ejtett Colignyn. Testét kidobták az ablakon, majd megaposták, ezután levágták a fejét és kezeit. Egyes elbeszélések szerint az admirális fejét Rómába vitték, Lorraine bíboros elé, testét pedig lábánál fogva felakasztották és közszemlére tették. Donald R. Kelley: *François Hotman. A revolutionary's Ordeal*. Princeton University Press, Princeton, 1973. 215.

V, 09

Engedélyezzük az ún. reformált vallás gyakorlásának folytatását minden olyan városban, ahol nyilvánosan jelen lesznek augusztus hónap első napján.

V, 10

Határozottan megtiltjuk az ún. reformált vallás gyakorlását úgy a kormányban, mint a rendfenntartó, fegyelmező intézményekben és az oktatásban, az itt leírtak engedélyezését és oktrojálását követően.

V, 11

Hasonlóképpen megtiltjuk az ún. reformált vallás gyakorlását királyi udvarunkban, és annak két mérföldes körzetében.

V, 15

Megtiltunk minden, a vallás okán tettkülönségtételt és megkülönböztetést úgy az egyetemeken, iskolákban, kórházakban, mint az alamizsnát kérők, iskolások, betegek és szegények között.

V, 20

Az ún. reformált vallás követői lemondanak és visszalépnek minden társaságtól, amit királyságunkon belül vagy akár kívül hoznának létre, valamint ezentúl nem szedhetnek pénzt az engedélyünk nélkül, nem sorozhatnak be embereket és nem hozhatnak létre kongregációkat, sem gyűléseket a fent nevezettek kivül – ebben az esetben is csak fegyvertelenül. Parancsunk és rendelkezésünk áthágását szigorú büntetés fogja követni.

V, 21

Minden hely, város és vidék továbbra is rendelkezik azon kiváltságokkal, védettségekkel, szabadsággal, mentességekkel, igazságszolgáltatói/törvénykezési hatáskörrel és mandátummal, melyeket a zűrzavart megelőzően is birtokolt.

Poitiers-i ediktum. Poitiers, 1577. szeptember

Arch. nat., X1A 8633, fol. 460 v°-475 r°

1576-ban a Párizs felé közeledő hugenotta seregek nyomásának engedve III. Henrik a beaulieu-i ediktum kibocsátása mellett döntött, amely lényegében a hugenották valamennyi kardinális követelésének eleget tett. Helyreállította ugyan a katolikus vallás gyakorlását, ugyanakkor az udvar, Párizs és annak öt mérföldes körzetét kivéve mindenütt engedélyezte az ún. reformált vallás gyakorlását. Elrendelte a parlamentekben az ún. vegyes kamarák létrehozását, a protestánsok lehetőséget nyertek bármely tisztség betöltésére, nyolc biztonsági helyet juttatott a hugenották számára, továbbá amnesztiát hirdetett. A katolikus párt megerősödését követően azonban a király visszavonta az említett rendelkezéseket. Az újabb vallásháború azonban már az egyaránt kimerült ellenfelek hadszíntere volt, ennek okán rendkívüli gyorsasággal véget is ért. A bergeraci békét (1577. szeptember) követő poitiers-i ediktum a folyton változó vallási-politikai hadszíntéren ismét a katolikusok felé billentette a mérleg nyelvét: a lelkiismereti szabadságot elismerték ugyan, a hugenották vallásgyakorlását viszont csak az eddig is protestáns kézen lévő városokban, valamint bírósági körzetenként csak egy külvárosban tették lehetővé. A főnemességnek engedélyt adtak házi istentiszteletek megtartására, ezen felül azonban bármiféle gyülekezés tiltott volt. A parlamentek vallási kamaráinak hugenotta számát az addigi taglétszámuk egyharmadára csökkentették. A korábbi biztonsági helyek számát nyolcra emelték, jöllehet hat évre szóló korlátozással. Az ediktum ezen felül kimondta a Katolikus Liga feloszlását.

VIII, 02

Védelve minden alattvalónkat – bármilyen állapotú is legyen – attól, hogy fel kelljen idézniük a múlt támadásait, sértéseit és provokációit, megakadályozzuk a vitákat, szidalmazásokat; célunk, hogy úgy éljünk békésen egymás mellett, mint testvérek, barátok és polgártársak. A kihágást elkövetők büntetése olyan lesz, mint a rendbontóké és a köznyugalom felforgatóié.

VIII, 03

Elrendeljük a római katolikus vallás helyreállítását királyságunk és fennhatóságunk alatt lévő minden olyan területen, ahol eddig akadályozva volt, ezentúl szabadon és békében gyakorolhassák. Védelve minden személyt, bármilyen állapotú is legyen, minden háborgatástól és bántalmazástól, az egyháziakat nem zavarhatják isteni szolgálatuk és feladatuk elvégzésében vagy a tized beszédésében. És mindent, amit az egyháztól eltulajdonítottak, templomot, házat, javakat és jövedelmeket, vissza kell szolgáltatni és korábbi állapotukba visszaállítani.

VIII, 04

És hogy elkerüljük alattvalóink közötti lehetséges problémákat és nézeteltéréseket, engedélyezzük számukra, hogy királyságunk minden városában letelepedhessenek és szabadon élhessenek minden sértéstől és bántalmazástól mentesen. Vallásuk és lelkiismereti meggyőződésük miatt nem éri őket megkülönböztetés, otthonaikban nem háborgathatják őket, feltéve, hogy betartják a jelen ediktum rendelkezéseit.

VIII, 06

Hűbértanokon lévő házban, ott, ahol az ún. reformált vallás hívei nem rendelkeznek felső igazságszolgáltató hatalommal és hűbértanokkal, nem gyakorolhatják a fent nevezett tevékenységeket, csakis családjuk körében. Ámde, ha összejöveteleik létszáma eléri a tíz főt, avagy ha keresztelő alkalmával társaságuk meghaladja a tíz főt, büntetésben részesülhetnek.

VIII, 07

Engedélyezzük az ún. reformált vallás követőinek vallásuk gyakorlását minden olyan városban és mezővárosban, ahol jelen szeptember hónap tizenhetedik napján jelen lesznek. Kivételt képeznek ez alól a jelenleg katolikusokhoz tartozó mezővárosok, ahol az ún. reformált valláshoz tartozók nem gyakorolhatták vallásukat az előző fegyveres összecsapás előtt, sem a megelőző békék alatt sem.

VIII, 09

Határozottan megtiltjuk az ún. reformált vallás gyakorlását úgy a kormányban, mint a rendfenntartó, fegyelmező intézményekben és az oktatásban az itt leírtak engedélyezését és oktrojálását követően.

VIII, 10

Ahogy tiltott az ún. reformált vallás gyakorlása királyi udvarunkban és kíséretünkben, és annak két mérföldes körzetében, valamint Párizs városában, bírósági körzetében és grófságában, valamint annak tíz mérföldes körzetében, úgy a következő helyeken is. Senlis és külvárosai, Meaux és külvárosai, Meleun és külvárosai, Chartres és Monthery egy mérföldes körzetében, Dourdan és külvárosai, Ram-bouillet, Houdan és külvárosai, Meulant, Vigny, Meru és Saint-Leu de Serans egy mérföldes körzetében. Minden esetre, amennyiben tehát az ún. reformált vallás követői az említett helyeken, városokon és Párizs bírósági körzetén és grófságán túl tartózkodnak, otthonaikban nem érheti őket zaklatás, nem kényszeríthetik őket vallásuk megtagadására, megsértésére, feltéve, ha betartják jelenlegi ediktumunk további rendelkezéseit.

VIII, 11

Megtiltjuk minden prédikátornak, szónoknak és minden szószólónak, hogy bármilyen beszéddel vagy szó-noklattal lázadásra buzdítsa a népet. Így tehát megparancsoljuk, hogy türtóztessék magukat és viselkedjenek szerényen, ne mondjanak olyat, ami nem a hallgatóság okítását és épülését szolgálja, avagy olyat, ami királyságunk békéjét és nyugalomát fenyegeti. Szigorúan megparancsoljuk főügyészeinknek és más hivatalnokainknak az ügy kézbevitelét.

VIII, 15

Megtiltunk minden, a vallás okán tett különbségtételt és megkülönböztetést úgy az egyetemeken, iskolákban, kórházakban, mint az alamizsnát kérők, iskolások, betegek és szegények között.

VIII, 22

Tekintettel Bordeaux, Grenoble és Aix városának parlamentjeire, felállítunk mindegyikben egy-egy kamarát, élükön két elnökkel, egy katolikussal és egy ún. reformált valláshoz tartozóval. Ezen felül tizenkét tanácsadóval, melyből nyolc katolikus és négy ún. reformált valláshoz tartozó. A fent nevezett elnököket és tanácsadókat mi választjuk és nevezzük ki udvarunk elnökei és tanácsadói köréből. Ami az ún. reformált valláshoz tartozó elnököket és tanácsadókat illeti, alkalmazhatnak bárkit, aki jelenleg is udvarunkban, a fent nevezett hivatalokban dolgozik. És ahol a hivatalnokok létszáma nem lesz elegendő, ott új hivatalokat állítunk fel – már amennyire szükségesnek ítéltetik. Ugyanazon bizonyossággal, becsületességgel, hatalommal és előjogokkal ruházzuk fel az ún. reformált valláshoz tartozókat, mint bármely más, udvarunkhoz tartozó személyt.

VIII, 26

Elrendeljük, hogy kedves és szeretett testvérünk, Navarra királya, kedves és szeretett unkafevérünk, Condé herceg, és hasonlóképpen minden az ún. reformált valláshoz tartozó főúr, lovag és nemesember – bármilyen állapotú is legyen – visszaveheti, sőt megerősíttetik kormányzóságának, megbízatásának és királyi hivatalának birtoklásában, melyeket 1572. augusztus havának 24. napját megelőzően is birtokoltak. Ezeket birtokolják és használják ugyanolyan módon és formában, miként királyságunk minden más kormányzója és hivatalnoka, mindezt mindenféle megkülönböztetés – új járadékok kivetése – nélkül. Minden ellenük hozott rendelkezés és ítélet, valamint minden járadék ellenére, amiket mások nyertek el maguknak. Hasonlóképpen visszanyerik tulajdonaikat, javaikat, jogaikat és címeiket, valamint minden korábbi letartóztatás, ítélet és intézkedés jelen dekrétumunkkal eltöröltetik.

VIII, 48

Visszaállítatik a szabad kereskedés és átjárás minden városban, mezővárosban, hídon és átjárón, királyságunk minden vidékén, birtokán, folyóján és tavain – úgy a tengeren, mint szárazföldön: miként az a jelenlegi és korábbi zavargásokat megelőzően is volt, minden más hatóság által kivetett díj legyen eltörölve.

VIII, 52

Avégből, hogy nincsen okunk kételkedni testvérünk, Navarra királya és unkafevérünk, Condé herceg egyenes szándékában, kimondtuk és deklaráltuk, kimondjuk és deklaráljuk, hogy őket, mint jó rokonokat és hűséges alattvalókat tartjuk számon.

Néraci ediktum. Nérac, 1579. február 28., Párizs, 1579. március 14.

Arch. nat., X1A 8635, fol. 204 v°-213 r°

A poitiers-i ediktumot követő kétévi békés időszak megerősítése érdekében került sor a néraci ediktum kibocsátására, amely átvette és kiegészítette a poitiers-i ediktum egyes rendelkezéseit. A második cikkely által engedélyezik a protestánsoknak templomok építését, avagy vásárlását azokon a helyeken, ahol vallásgyakorlatuk engedélyezett. Ezen felül a biztonsági helyek számát további hárommal kibővítették Guyenne kormányzóságában, illetve további tizeneggyel Languedocban, összesen hat hónapra.

X, 01

Azok a főbírák vagy pallosjoggal rendelkezők – tulajdonosok, avagy csupán haszonélvezők, a hűbértok felet vagy harmadát birtoklók – továbbra is gyakorolhatják az ún. reformált vallást, amennyiben megnevezett lakóhelyüktől feleségükkel együtt távol maradnak. Noha a pallosjogot elveszítik, feltéve, hogy jelenleg is birtokában vannak, az ún. reformált vallást ott továbbra is gyakorolhatják. És ami az ún. reformált vallás nyilvános gyakorlását illeti, amennyiben valaki kényelmetlennek találja a megnevezett helyeken, forduljon az áthelyezés kérelmével az uralkodóhoz, Őfelsége pedig gondoskodni fog arról.

X, 02

Ahogy királyunk néhány Párizsban 1577. november 13-án kelt pátenslevele, megegyezően a tizenegyedik cikkellyel – mely Bergeracban lett kiállítva és aláírva 1577. szeptember 17-én, és amelyet figyelmetlenségből kifelejtettek az utolsó pacifikációs ediktumból –, engedélyezi az ún. reformált valláshoz tartozóknak vallásuk gyakorlása céljából épületek megvásárlását, felépítését a külvárosokban, mezővárosokban és falvakban, ami el volt és el lesz rendelve minden bailliage-ban és kormányzóságban. Továbbá olyan helyeken, ahol az ún. reformált vallás gyakorlását az ediktum engedélyezi. És azok, akik az általuk épített helyen élnek, megtarthatják azt jelenlegi állapotában.

X, 15

Városok és közösségek általános gyűlései csakis a régi szokások szerint tarthatók meg, lakosai által egybe hívva, mindenféle vallási megkülönböztetés nélkül – legutóbbi pacifikációs ediktumunk tizenkilencedik cikkelye szerint.

X, 23

A fent nevezettek egyenes és őszinte biztosítékeként Navarra királya Condé herceggel és az ún. reformált valláshoz tartozó húsz főúrral együtt – akiket az anyakirályné nevez ki – megvitatják az elmúlt eseményeket a tartományok nevében.

Nantes-i ediktum, 1598. április 13.

Bibl. publique et universitaire de Genève, ms. fr. 197aa, t. 13, fol. 1-40, copie.

1585-ben a párizsi ediktum ismét felkorbácsolta a kedélyeket, tudniillik halálbüntetéssel fenyegette a hugenottákat. A katolikus vallás kivételével minden más vallás követőjét ez a sors várta, a protestánsokat hitük megtagadására, avagy az ország elhagyására kényszerítették. A protestánsok ismét fegyvert fogtak. A három Henrik háborújában (1587–1589) és a nyolcadik vallásháborúban (1585–1598) a két pártot képviselve Henri de Guise és a Katolikus Liga, valamint Bourbon-Navarrai Henrik, 1589-től IV. Henrik, Franciaország királya állt egymással szemben. 1591-ben Mantes-ban a király visszavonta a párizsi rendelkezéseket, továbbá ismét hatályba helyezte a poitiers-i ediktumot. A harcokból a Liga vesztes félként került ki, a polgárháborút a nantes-i türelmi rendelet kibocsátásával zárták le. A megkötött vallásbéke helyreállította a katolikus vallást, amnesztiát és lelkiismereti szabadságot – de nem vallásszabadságot! – biztosított a hugenották számára, és betiltotta az erőszakos rekatolizációt. Az ediktum csak az arra kijelölt helyeken engedélyezte az ún. reformált vallás gyakorlását, más politikai-vallási egyesülést azonban megtiltott, ugyanakkor azonos polgárjogokkal ruházta fel a protestánsokat, megnyitva előttük az iskolák és hivatalok kapuit. A hugenották számára 151 menedékhelyet biztosítottak a rendelet kibocsátásával.

XII, 02

Védelve minden alattvalónkat, akármilyen állapotúak is legyenek, a múlt eseményeinek emlékével, a támadásokkal, bántalmazásokkal és szemrehányásokkal, vitákkal és az őket gyalázó tettekkel éppúgy, mint a sértő beszédekkel szemben. Türtöztessük indulatainkat és éljünk békességben egymás mellett, mint testvérek, barátok és polgárok, megbüntetve a szabálysértőket, mint a béke megsértőit és a köznyugalom felforgatóit!

XII, 03

Elrendeljük a katolikus, apostoli és római vallás engedélyeztetését és – zavartalan, minden akadályoztatástól mentes – visszaállítását királyságunk és fennhatóságunk alá tartozó minden olyan városban és helységben, ahol korábban akadályozták gyakorlását.

XII, 06

Annak érdekében, hogy ne hagyjunk semmilyen lehetőséget az alattvalóink közötti problémák és nézeteltérések kialakulására, engedélyezzük az ún. reformált vallás követőinek királyságunkban és minden fennhatóságunk alatt lévő városban és helységben való szabad életét. Minden zaklatástól, bántástól mentesen; nem kényszerítjük őket lelkiismeretükkel ellentmondó cselekedetek végrehajtására, otthonaikban sem kell tartaniuk semmiféle felkutatástól, ahogy ezt ediktumunk is tartalmazza.

XII, 08

Azok a nemesek, akik nem rendelkeznek pallosjoggal vagy hűbérbirtokkal, csakis családi körben, hajlékaikban gyakorolhatják a fent nevezett jogokat. Ámde, ha összejövetelük létszáma eléri a harminc főt, legyen az keresztelő, baráti összejövetel vagy bármilyen más alkalom, úgy büntetésben részesülhetnek. A nevezett hajlékok nem lehetnek más katolikus hűbérúrhoz tartozó városban, mezővárosban vagy faluban, csakis a fennhatóságunk alá tartozóban, ahol egyébiránt katolikus hűbérurak birtokolják az említett javadalmakat. Ez esetben az ún. reformált vallásúak nem gyakorolhatják vallásukat a fent nevezett városokban, mezővárosokban és falvakban, kivéve, ha azt az illetékes előljáróság engedélyezi számukra.

XII, 09

Engedélyezzük továbbá az ún. reformált vallás híveinek vallásuk gyakorlását fennhatóságunk alatt lévő minden olyan városban és helységben, ahol bevezették és nyilvánosan gyakorolták, úgymint 1596-ban és 1597-ben egészen augusztus hónap végéig, minden korábbi felfüggesztés és ítélet ellenére.

XII, 10

Hasonlóképpen a fent nevezett vallást engedélyezzük és helyreállítjuk minden olyan városban és helységben, melyben az 1577-es pacifikációs ediktum, a különleges cikkelyek, valamint a néraci és flexi tanácskozás engedélyezte. Mindezt anélkül, hogy a fent nevezett rendelkezés az ediktum, a cikkelyek és a tanácskozások által a bailliage-okban rendelt városokban akadályoztatva lenne. Úgy rendelkezünk továbbá, hogy a megnevezett vallás

gyakorlása visszaállíttassék minden olyan helységben és városban, amelyet korábban az ún. reformált vallás követői birtokoltak – figyelembe véve azon személyeket, kik hűbértokkal rendelkeznek, amennyiben ezen birtok jelenleg katolikus személy fennhatósága alatt van.

XII, 14

Miképpen az ún. reformált vallás gyakorlása tiltott udvarunkban és kíséretünkben, úgy a hegyeken túli területeinken⁵ és Párizsban is, valamint annak öt mérföldes körzetében. Ámde megtiltjuk a hegyeken túli területeken, városunkban és annak öt mérföldes körzetében élő, az ún. reformált vallás követőihöz tartozók háborgatását otthonaikban, nem kényszeríthetik őket lelkiismereti szabadságuk megsértésére, ediktumunk további rendelkezései szerint bánjanak velük.

XII, 17

Megtiltjuk minden lelkipásztornak, szónoknak és mindenkinek, ki nyilvánosság előtt beszél, minden olyan beszéd és szónoklat tartását, mely a népet lázadásra ösztönzi. Parancsoljuk továbbá, hogy türtőztessék magukat és viselkedjenek szerényen, valamint ne mondjanak semmi olyat, ami nem a hallgatóság okítására és tanulságára szolgál, és tartsák meg a békét és nyugalmat, amelyet korábbi ediktumaink által teremtettünk királyságunkban. Határozottan megparancsoljuk főügyészeinknek és helyetteseiknek, hogy tájékoztassák a hivatalt a szabálysértőkről és fosszák meg őket hivataluktól.

XII, 18

Megtiltjuk valamennyi alattvalónknak, akármilyen állapotúak is legyenek, az ún. reformált vallást követők gyermekeinek elhurcolását, a szülők akarata ellenére történő, katolikus hitre való keresztelését. Ugyanezen tilalmak vonatkoznak az ún. reformált vallás követőire is. Amennyiben rendelkezésünket valaki megsérti, az egész közösséget vonják felelősségre.

XII, 20

A fent említett ún. protestáns vallás követőinek kötelességük lesz védelmezni és megtartani a római katolikus egyház ünnepeit, mely napokon tilos a munka, a kereskedés, nyitott üzletekben és azokon kívül egyaránt, beleértve a lakhelyet, az otthon is, továbbá minden olyan helyen, ahol az ezzel csapott zaj kihallatszik az utcára, zavarva azzal a járókelőket vagy szomszédokat. Mindazonáltal amennyiben ez mégis megtörténne, a bűnösök felkutatása a bíróság hivatalnokainak feladata.

XII, 21

Elrendeljük, hogy az ún. reformált valláshoz tartozó könyveket és nyomtatványokat csakis a nevezett vallást nyilvánosan engedélyező városokban és helységekből szabad nyomtatni és terjeszteni.

XII, 22

Elrendeljük, hogy nem érheti ezentúl semmiféle megkülönböztetés az ún. reformált vallás követőit hitük miatt az iskolákban, egyetemeken, kollégiumokban, sem a betegeket és szegényeket az ispotályokban.

XII, 23

A reformált vallás követőinek kötelességük alávetniük magukat a Római Katolikus Egyház házassági törvényeinek, amelyek a tiltott rokonsági fokokra, kapcsolatokra vonatkoznak.

XII, 25

Elrendeljük, hogy az ún. reformált vallás követői, akármilyen állapotúak is legyenek, kötelesek – az erre vonatkozó rendelkezéseknek, illetve büntetéseknek megfelelően – a plébánosokat és más egyháziakat illető tized megfizetésére, az adott város és helység gyakorlata szerint.

XII, 27

Szándékunkban áll a panaszok megszüntetése és alattvalóink törekvéseinek egyesítése, aminek érdekében kijelentjük, hogy az ún. reformált vallás követői alkalmasak minden méltóság, tiszttség és hivatal betöltésére –

⁵ Az Alpokon túli francia érdekeltségű területek. A cateau-cambrésisi béke (1559) francia fennhatóság alá rendelte a Dauphiné szomszédságában fekvő Saluzo ögrófságot.

legyenek azok királyságunk és fennhatóságunk alá tartozó területek királyi, uradalmi vagy városi tisztségei. Ezért az adott hivatal betöltéséről pártatlanul kell dönten.

XII, 74

A fent említett vallás követői ezentúl nem lesznek jobban megterhelve semmilyen állandó vagy rendkívüli adó terhével, mint a katolikusok, javaikhoz és foglalkozásukhoz mérten állapítjuk meg ezeket. Aki megköveteli a másik fél túlterhelését, saját tudása szerint képviselje magát a bíróság előtt. És minden alattvalónk, legyenek akár katolikusok, akár az ún. reformált vallás követői, egyenlő arányban osztozzanak ama baljós időkben kirótt adók befizetésében, midőn még egymással szemben álló felek voltak. Közös tevékenységük okozta a tartozásokat, amelyek nem lettek kiegyenlítve, és amelyeket lehetőségeik szerint jelenleg nem tudnak teljesíteni.

Titkos cikkelyek

XIII, 02

Az ún. reformált vallás hívei nem kötelesek hozzájárulni a templomok, kápolnák és parókiák helyreállításához és újjáépítéséhez, sem a kegytárgyak, világítás, megszentelt kenyér és öntöttvas harangok megvásárlásához, a konfraternitások illetékéhez, a papok és szerzetesek lakhelyéül szolgáló házak bérléséhez és ehhez hasonló dolgokhoz, hacsak nem kötelezték őket elődeik vagy saját maguk alapítványok, adományozások és más rendelkezések tételére.

XIII, 03

Ezentúl az ún. reformált vallás hívei nem kötelesek egyházi ünnepnapokon házuk homlokzatának feldíszítésére, saját költségükön. Mindössze a helyi hatóságok általi feldíszítést és kivilágítást kell eltérniük.

XIII, 04

Nem kötelesek többé más egyház lelki támogatását elfogadni, amikor betegek lesznek, vagy amikor közel kerülnek a halálhoz, vagy amikor az igazságszolgáltatás ítélete alatt roskadnak. Lelkipásztoruk meglátogathatja őket, hasonlóképpen azokat, akiket elítéltek, hogy vigaszt nyújtson számukra. Mindezt azonban nyilvános ima nélkül kell, hogy tegye, csakis olyan helyen, ahol azt az ediktum engedélyezi.

Alèsi ediktum, 1629. június 28.

Edict du Roy sur la grace et pardon... Par Antoine Estiene, P. Mettayer & C. Prevost, Imprimeurs ordinaires du Roy. Paris, 1629.

IV. Henrik halála után Franciaországban a katolikusok és hugenották közötti ellentétek ismét felerősödtek. A protestánsok katonai-politikai privilégiumokat követeltek maguknak, míg Richelieu, XIII. Lajos mindenható főminisztere⁶ a királyság egységét szem előtt tartva, a hugenották „állam az államban” helyzetének megtörésére törekedett. Kibört egy újabb vallásháború (1624–1629), amely vezetőjéről, Henri de Rohanról⁷ elnevezve „guerres de Rohan”-ként is ismeretes. A protestánsok központja Anduze városa lett, ahol még saját pénzt is verettek, az ún. „rouanes”-t. 1628-ban a királyi csapatok sikeresen elfoglalták La Rochelle-t, a legjelentősebb protestáns központot. 1629. május 28-án Privas városában, Vivarais-ban lemészárolták a hugenotta lakosságot, ezután Rohan kiáltványt fogalmaz meg, melyben fegyveres ellenállásra szólít fel. A háború záróakkordja Alès városa volt, 2300 főnyi hugenotta védő nézett szembe a 23 ezer fős királyi haderővel. Június 16-án beszüntették a harcokat, a város kapitulált. Június 17-én XIII. Lajos amnesztiát adott a város lakóinak és védőinek – éppen ezért ismeretes kegyelmi ediktumként a rendelet –, engedélyezte a protestánsoknak vallásuk szabad gyakorlását, ugyanakkor elrendelte az erődítmények lerombolását. Június 28-án megszületett a béke, a huszonegy cikkelyből álló ediktumot Toulouse parlamentje 1629. augusztus 29-én fogadta el. A kegyelmi ediktum értelmében, noha a protestánsok vallásszabadsága továbbra is megmaradt (ott, ahol korábban is engedélyezve volt), megtiltották számukra politikai jellegű gyűlések tartását, lerombolták a városok erődítéseit, de szabad letelepedést biztosítottak számukra – La Rochelle, Privas, Ré és Oléron szigete kivételével –, továbbá amnesztiát a lázadóknak. Az ediktum jelentőségét mutatja az a tény, hogy kibocsátásától egészen a fontainebleau-i ediktumig nem került sor fegyveres összecsapásra a két tábor között.

I.

[Elrendeljük] a római katolikus vallás helyreállítását országunk minden olyan városában és helységében, amelyek elvetették azt; továbbá a fent nevezett helységekben és tartományokban elrendeljük a templomok, parókiák és minden javak visszaszolgáltatását azok korábbi tulajdonosának – mindenféle ellenszolgáltatás nélkül. A fent nevezett egyházközségekben ismét lehetővé válik a nevezett vallás szabad és békés gyakorlása, minden gond és akadályoztatás nélkül. Elrendeljük mindemellett, hogy az újra fennhatóságunk alá tartozó városok valamennyi monostorában ezentúl csak olyan szerzetes tartózkodhat, aki regulájuk pontos előírásai szerint él.

II.

És azt kívánva, hogy a jövőben alattvalónk örökös, folytonos egységét lássuk: szeretnénk megtartani azokat, kik nyíltan hirdették az ún. reformált vallás szabad gyakorlatát, ezért nem követeljük meg áttérésüket, habár imáink folytonosan ezért szállnak Istenhez. Ezért buzdítjuk az ún. reformált vallást követő alattvalóinkat, vessék le minden szenvedélyüket, hogy így képesek legyenek befogadni az Ég fényességét, és visszatérjenek az Egyház ölébe, amelyben már ezeregyszáz éve éltek királyaink megszakítások és változások nélkül. Nem tudjuk jobban tanúsítani irántuk érzett atyai szeretetünket, minthogy az üdvözülés felé vezető egyazon utat kívánjuk mindnyájunknak.

V.

Követve szándékunkat kívánjuk megtartani minden, az ún. reformált vallást hirdető alattvalónkat vallásuk szabad gyakorlásában és az őket illető ediktumok megtartásában. Azt szeretnénk, hogy minden fent nevezett örvendjen a már említett nantes-i ediktumnak és minden más ediktumnak, cikkelynek, és minden parlamentünk-

⁶ Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642) francia államférfi, bíboros, Franciaország pairje, XIII. Lajos főminisztere. Kezdetben, apja nyomdokait követve, katonai pályára készült, végül a papi hivatás mellett döntött. 1607-ben fejezte be teológiai tanulmányait a Sorbonne-on. Már fiatalon IV. Henrik király udvarába került, a király halála után Concino Concini, Medici Katalin kegyencének szolgálatába szegődött. 1622-ben bíborosi kinevezést kapott, két évvel később a minisztertanács tagjai közé választották. Főminiszterként a protestánsok térnyerésének visszaszorítására, a Habsburg-ház és a nemesség befolyásának csökkentésére törekedett. E tisztségét 1642-es haláláig töltötte be, utóda Mazarin bíboros lett. Richelieu-t mint a modern francia állam egyik megteremtőjét tartja számon a történetírás, minisztersége alatt a monarchia és a királyi hatalom megerősödött, egyre közelebb kerülve az abszolutizmus kiteljesedéséhez.

⁷ Henri de Rohan (1579–1638) breton protestáns hercegi család gyermeke, a későbbi IV. Henrik király unokatestvére. 1603-ban megörökölte Rohan hercegi címét, később elnyerte a Léon hercege, majd Franciaország pairje címet is. 1605-ban feleségül vette Marguerite de Béthune-t, Sully lányát. IV. Henrik halálát követően a hugenották élére állt.

ben jegyzékbe vett oklevélnek és deklarációnak. Továbbá kövessék azokat, gyakorolják az említett vallást szabadon minden olyan helységben, amelyeket korábban már átengedtünk számukra.

VII.

Elrendeljük minden fent nevezett város és helység erődítményének lerombolását három hónapon belül, kivéve a városfalak rendszerét. Az ott lakók kérésére, akikben teljesen megbízunk, nem helyezünk sem helyőrséget, sem erődöt a megnevezett városokba. Ezen lebontások végrehajtását és felügyelését az általunk küldött felügyelőkre bizzuk, kik rendelkezéseink szerint járnak majd el. Mindeközben, biztosítékként, nem hagyhatják el a megnevezett városokat addig, míg az elrendelt lerombolások teljes végrehajtása be nem fejeződik.

IX.

Engedélyezzük a fent nevezetteknek, hogy visszatérjenek otthonaikba és hogy – amennyiben szükséges – újjáépítsék azokat. Sőt, mint a mi jó és hűséges alattvalóinknak, engedélyezzük számukra, hogy az általuk jónak látott városokban maradjanak, kivételt képeznek ez alól Île-de-Ré és Île-d'Oleron, La Rochelle és Privas. Engedélyezzük továbbá Pamiers azon lakóinak visszatérését, akik nem tartózkodtak a városban annak elfoglalása során, továbbra is birtokolhatják minden javukat, amennyiben engedelmességet esküsznek.

XV.

Az adók, melyeket a fent nevezett városoknak előírtunk, egyenlő módon oszlanak meg azok lakói között, az eddigi szokásoknak megfelelően. Kivéve, ami a katolikusok tartozását illeti, azt ugyanis egymaguk viselik, valamint az ún. reformált vallásúaké, amit szintén egymaguknak kell teljesíteni.

Fontainebleau-i ediktum, 1685. október [18]

XIV. Lajos trónra lépésével, egyszemélyi hatalmának gyakorlásával változás állt be az addigi vallásbéke terén. Az 1650-es évek második felétől fokozatosan a protestánsok visszaszorítása figyelhető meg: a nantes-i ediktum alkalmazásának korlátozására törekedtek, lényegében mindent megtiltottak, amit az ediktum szövege nem tartalmazott. Megtiltották a templomon kívül tartott összejöveteleket és eltörölték a vegyes bíróságok rendszerét. A hugenották számára betiltották az ún. szabad foglalkozások gyakorlását, megtiltották a vegyes házasságokat, létrehozták az Áttérítőszéket (Caisse des conversions), amely az áttérést pénzjutalommal honorálta. Az ország belső megosztottságának megszüntetésére irányuló, egyre erőszakosabb tevékenység a fontainebleau-i ediktummal érte el csúcspontját. A nantes-i ediktum eltörlését XIV. Lajos úgy indokolta: elődeinek, IV. Henriknek és XIII. Lajosnak is azonos célja volt a kibocsátott rendeletekkel, mégpedig nem más, mint az, hogy elérje a két vallás egymáshoz közelítését, ezután pedig egyesítse őket. Ő csupán ezt az évszázados törekvést igyekszik végrehajtani. Éppen ezért visszavonhatatlanul megsemmisíti a nantes-i ediktumot, elrendeli a protestáns templomok lerombolását és betiltja az ún. reformált vallás gyakorlásának minden formáját.

Lajos, Isten kegyelméből Franciaország és Navarra királya, üdvözet minden jelenlegi és jövőbeli alattvalóknak! Dicső emlékü nagyapánk, Nagy Henrik király, mivel meg akarta akadályozni, hogy a hosszú ideig tartó belső és külső háborúk miatt nagy veszteségeket szenvedett alattvalóinak szerzett békét az úgynevezett reformált vallás ürügyén – miként az királyi elődei uralkodása idején megtörtént – megzavarhassák, a Nantes-ban ezeröttszázkilencvennyolc április havában kiadott ediktumával szabályozta a mondott valláshoz tartozókkal szemben követendő magatartást és gyakorlásának lehetséges helyeit, külön bírakat állított fel, hogy azok szolgáttassanak nekik igazságot, s végül még külön cikkelyek révén is intézkedett mindarról, amit szükségesnek vélt ahhoz, hogy királyságában biztosítsa a nyugalmat és mérsékelje az egyik és a másik vallás közötti távolságot azért, hogy – miként az már korábban is szándékában állt – azon munkálkodhassék, hogy egyesítse az egyházzal azokat, akik tőle oly könnyen eltávolodtak. Ám minthogy királyi nagyapánk akaratát korai halála miatt nem lehetett véghezvinni, és az ediktum végrehajtása még félbe is szakadt a néhai király, a mi mélyen tisztelt urunk és dicső emlékü apánk kiskorúsága idején az úgynevezett reformált valláshoz tartozók újabb cselekedetei révén, melyek alkalmat szolgáltattak arra, hogy megfosszák őket a mondott ediktum által nyújtott különféle előnyöktől, a király, a mi néhai urunk és apánk, a tőle megszokott jóindulattal élve újabb ediktumot adott ki nekik Nîmes-ben 1629. július havában, melynek révén a nyugalmat helyreállítva, a nevezett néhai király, akit ugyanaz a gondolat és buzgalom lelkesített, mint királyi nagyapánkat, úgy döntött, hogy a nyugalmi időszakot jámbor elképzelésének megvalósítására használja fel. Ám mivel a külfölddel néhány éven belül kirobbanó háborúk miatt 1635-től egészen az Európa fejedelmeivel az 1684-es évben megkötött fegyverszünetig a királyság csak rövid időszakokig élt nyugalomban, nem volt más lehetőség a vallás támogatása érdekében, mint az, hogy mérsékeljék a vallás gyakorlásának lehetőségeit azoknak a betiltásával, amelyeket az ediktumok rendelkezéseivel ellentétesen hoztak létre, illetve az egyébként is csak ideiglenes jelleggel felállított vegyes kamarák megszüntetésével.

Isten végül lehetővé tette, hogy népeink teljes nyugalmat élvezzenek, és hogy mi magunk – minthogy nem kell tovább az ellenségeinktől való megvédésük gondjával foglalkoznunk – is arra használhassuk ezt a fegyvernyugvást, melyet magunk is elősegítettünk, hogy minden erőnkkel azt a megoldást keressük, amely révén sikerrel teljesíthetjük királyi apánk és nagyapánk akaratát, melyet koronánk elnyerésétől fogva mi is a magunkévá tettünk. Jelenleg azt látjuk, s ezért őszinte hálával tartozunk Istennek, hogy erőfeszítéseink elérték az általunk kitűzött célt, hiszen az úgynevezett reformált valláshoz tartozó alattvalóink jobbik és nagyobbik része magáévá tette a katolikus vallást. Olyannyira, hogy ezzel a nantes-i ediktum, illetve az úgynevezett reformált vallásnak tett valamennyi kedvezmény érvényesítése immár haszontalan, és mi úgy ítéltük meg, hogy nem lehet jobbat cselekedni annak érdekében, hogy teljes mértékben kitöröljünk azoknak a bajoknak, nyugtalanságnak és zűrzavarnak az emlékét, melyet ez a hamis vallás okozott királyságunkban, és amelyek miatt a mondott ediktumot és előtte, vagy éppen belőle kifolyólag annyi ediktumot és rendeletet kiadtak, minthogy teljes egészében visszavonjuk a mondott nantes-i ediktumot és az azt követő különleges cikkelyeket, valamint mindazt, amit azóta az említett vallás előnyére tettek.

I. cikkely. Tudatjuk, hogy ezen és más okoktól indítva, biztos tudásunknál, teljhatalmunknál és királyi tekintélyünknel fogva a jelen örökérvényű és visszavonhatatlan ediktummal eltöröltük és visszavontuk, eltöröljük és visszavonjuk a királyi nagyapánk által 1598. április havában Nantes-ban kiadott ediktumot annak teljes terjedelmében; a rákövetkező május 2-án elfogadott különleges cikkelyeket és az ezek alapján kiadott páteneket, valamint a Nîmes-ben 1629. július havában kiadott ediktumot együtt semmisnek és érvénytelennek nyilvánítjuk; az ezek által vagy más ediktumok, rendeletek és határozatok által a reformáltnak nevezett valláshoz tartozó embereknek tett valamennyi engedmény, bármilyen természetű is legyen, hasonlóképpen érvénytelenné válik; ennek következtében azt akarjuk és nekünk úgy tetszik, hogy a mondott reformáltnak nevezett valláshoz tartozók-

nak a királyságunkban és az uralmunk alatt álló földeken és földesúri birtokokon található templomai azonnal leromboltassanak.

2. cikkely. Megtiltjuk az úgynevezett reformált valláshoz tartozó alattvalóinknak, hogy ezentúl bármilyen helyen vagy magánháiban, bármilyen ürüggyel összegyűljenek a mondott vallás gyakorlására, legyen szó valódi istentiszteletről vagy akár bírósági ülésről, még ha ezeknek a gyakorlását a Királyi Tanács határozatai lehetővé is tették.

3. cikkely. Hasonlóképpen megtiltjuk valamennyi birtokosnak, bármilyen állapotú is legyen, a vallás gyakorlását házaikban és birtokaikon, bármilyen természetűek is legyenek azok, mindezt a vallást gyakorló minden alattvalónkkal szemben szabadságvesztés és vagyonek Kobzás terhe mellett.

4. cikkely. Megparancsoljuk az említett úgynevezett reformált vallás valamennyi lelkészének, akik nem akarnak megtérni és az apostoli római katolikus vallást magukévá tenni, hogy a jelen ediktumunk kihirdetésétől számított két héten belül hagyják el királyságunkat és az uralmunk alatt álló földeket; ennél tovább nem maradhatnak s még e két hét alatt sem hirdethetnek ígét, nem téríthetnek, s más feladatot sem láthatnak el gályarabság büntetésének terhe mellett.

5. cikkely. Azt akarjuk, hogy azok, akik a fent említett lelkészek közül megtérnek, életük végéig, haláluk után pedig – amíg csak özvegyi állapotuk tart – özvegyeik is mentesek legyenek az adófizetés és a beszállásolás terhe alól éppúgy, miként azok voltak tisztségük gyakorlása idején is; emellett az említett lelkészeknek életük végéig egyharmaddal nagyobb összegű járadékot fizetünk annál, amit még lelkészi járandóságként kaptak, s ennek fele haláluk után özvegyeiket is megilleti, amíg csak özvegyi állapotuk tart.

6. cikkely. Amennyiben az említett lelkészek közül egyesek ügyvédként kívánnak működni vagy pedig jogi doktorátust kívánnak szerezni, úgy azt akarjuk és parancsoljuk, hogy legyenek mentesek a rendeleteinkben előírt három év tanulmányi idő alól; és a szokásos vizsgák letétele után, amennyiben azokon megfelelően találtak, mindössze fele akkora összegű illeték befizetése után kapják meg a doktori fokozatot, mint amennyit ezért a különféle egyetemeken szokás szedni.

7. cikkely. Betiltjuk az úgynevezett reformált valláshoz tartozók gyermekeinek oktatására létrehozott külön iskolákat, és általában minden dolgot, ami bármilyen engedményt jelent az említett vallás irányában.

8. cikkely. Az úgynevezett reformált valláshoz tartozók ezután születendő gyermekeinek ügyében azt akarjuk, hogy őket az egyházközség plébánosa keresztelje meg. Megparancsoljuk szüleiknek, hogy evégett juttassák el őket a [katolikus] templomokba ötszáz livre vagy – amennyiben szükséges – még nagyobb összegű pénzbüntetés terhe mellett; ezt követően a gyermekeket az apostoli római katolikus vallásban neveljék fel, s kifejezetten megparancsoljuk a helyi bírának, hogy ehhez nyújtsanak segítséget.

9. cikkely. És hogy jóindulatunkkal éljünk azokkal az úgynevezett reformált valláshoz tartozó alattvalóinkkal szemben, akik a jelen ediktum kihirdetése előtt hagyták el királyságunkat vagy az uralmunk alatt álló országokat és földeket, azt akarjuk és parancsoljuk, hogy amennyiben az említett kihirdetés napjától számított négy hónapon belül visszatérnek, lehetséges és megengedett lesz számukra az, hogy ismét birtokolják javaikat, s azokkal úgy éljenek, mintha mindvégig helyben tartózkodtak volna. Ezzel ellentétben azoknak a javai, akik e négyhónapnyi idő alatt sem térnek vissza királyságunkba vagy az uralmunk alatt álló országokba és földekre, amit elhagytak, elkobzottak maradnak, illetve elkoboztatnak ez év augusztus 20-i rendeletünk értelmében.

10. cikkely. Ismételten és kifejezetten megtiltjuk valamennyi az úgynevezett reformált valláshoz tartozó alattvalónknak, hogy saját maga, felesége vagy gyermekei elhagyják királyságunkat vagy az uralmunk alatt álló országokat és földeket, illetve hogy javaikat onnan elszállítsák, a férfiaknak gályarabság, a nőknek szabadságvesztés és vagyonek Kobzás terhe mellett.

11. cikkely. Akarjuk és parancsoljuk, hogy a visszaesők ellen hozott rendeleteket az előírások és a bennük foglaltak szerint hajtsák végre.

Emellett az úgynevezett reformált valláshoz tartozók, arra várva, hogy a többiekhez hasonlóan Isten őket is megvilágítsa, továbbra is maradhatnak királyságunk, valamint az uralmunk alatt álló országok és földek városai-ban és más helységeiben, folytathatják mesterségük gyakorlását és élvezhetik vagyonukat anélkül, hogy őket az úgynevezett reformált vallás ürügyén zaklatnák vagy akadályoznák, azzal a feltétellel, hogy – miként mondottuk – a fent említett, test és vagyon elleni büntetések terhe mellett egyáltalán nem gyakorolják a vallást, és nem gyűlnek össze imádkozás, illetve a mondott vallás bármilyen természetű tiszteletének ürügyén.

Kiadtuk stb.

Felhasznált szakirodalom

Források:

- Januári ediktum. Arch. nat., X1A 8624, fol. 225 r°-228 v°
Saint-Germain-en-Laye-i ediktum. Arch. nat., X1A 8628, fol. 347 v°-356 r°
Poitiers-i ediktum. Arch. nat., X1A 8633, fol. 460 v°-475 r°
Néraci ediktum. Arch. nat., X1A 8635, fol. 204 v°-213 r°
Nantes-i ediktum. Bibl. publique et universitaire de Genève, ms. fr. 197aa, t. 13, fol. 1-40, copie.
Alèsi ediktum. Edict du Roy sur la grace et pardon... Par Antoine Estiene, P. Mettayer & C. Prevost, Imprimeurs ordinaires du Roy. Paris, 1629.
Fontainebleau-i ediktum. Szász Géza: A francia állam és a protestánsok a 17. században – tūréstól tiltásig. In: Aetas. 2000. 1–2. sz.
HOTMAN, François: *La Gaule françoise*, trad. de latin en françois [par S. Goulart], Éditeur: par Hierome Bertulphe A Cologne, 1574.
BODIN, Jean: *Az államról. Válogatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
Mémoire du cardinal de Richelieu. Tome premier (1600-1615). Librairie Re-nouard. Paris, 1907.
Mémoires du cardinal de Richelieu: sur le règne de Louis XIII depuis 1610 jusqu'à 1638. In: Michaud – Poujoulat: *Nouvelle collection des mémoires pour servir à l'histoire de France*. Deuxième série. VIII. 1837-1838.

Monográfiák:

- ANDERSON, Perry: *Az abszolutista állam*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.
BÓKA Éva: *Európa és az Oszmán Birodalom a XVI–XVII. században*. L'Har-mattan, Budapest, 2004.
CORNETTE, Joël: *La monarchie entre renaissance et révolution 1515-1792*. Éditions du Seuil, Paris, 2000.
COTTRET, Bernard: *1598 L'Édit de Nantes*. Librairie Académique Perrin, Paris, 1997.
DUBY, Georges: *Franciaország története I*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
DUBY, Georges – MANDROU, Robert: *A francia civilizáció ezer éve*. Budapest, 1975.
GRESCH, Eberhard: *A hugenották története, hite és hatása*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008.
HAHNER Péter: *Franciaország története*. Műszaki Kvk., Budapest, 2002.
HAHNER Péter: A kálvinizmus sikerei és kudarcai. *Rubicon* Line. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_kalvinizmus_sikerei_es_kudarcai/ (2016.04.04.)
JOUANNA, Arlette – BOUCHER, Jacqueline – BILOGHI, Dominique – LE THIEC, Guy: *Histoire et dictionnaire des guerres de religion*. Robert Laffont, Paris, 1998.
KELLEY, Donald R.: *François Hotman. A revolutionary's Ordeal*. Princeton University Press, Princeton, 1973.
KÉPES György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011.
LE ROUX, Nicolas: *Le roi, la cour, l'État. De la renaissance à l'absolutisme*. Seyssel, Champ Vallon, 2013.
Magyar Katolikus Lexikon (szerk.: Viczián János) II. kötet. Szent István Társulat, Budapest.
MAYER, J. P.: *Political Thought: The European tradition*. London, 1939.
OROSZ István – BARTA János – ANGI István (szerk.): *Európa az újkorban*. Multiplex Média – Debrecen University Press, Debrecen, 2006.
PACZOLAY Péter: *Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése*. Korona Kiadó, Budapest, 1998.
PACZOLAY Péter: Az állam mint a politikaelmélet történeti problémája. In: GOMBOS József: *Finnország politikatörténete 1809–1917*. JGYTF Kiadó, Szeged, 1994.
PAPP Imre: A francia vallásháborúk története és a nantes-i ediktum. In: POÓR János: *A kora újkor története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
SASHALMI Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300–1800*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2015.
STEEG, Jules: *L'Édit de Nantes et sa Révocation (1598-1685)*. Paris, 1885.
SZÁSZ Géza: A francia állam és a protestánsok a 17. században – tūréstól tiltásig. Aetas, 2000. 1-2. sz.
TAKÁCS Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*. Gondolat Kiadó, Budapest–Győr, 2015.
VILLEPIN, Dominique de (édit.): *Histoire de la diplomatie française*. Perrin, Paris, 2005.
VRAY, Nicole: *Protestants de l'Ouest. Bretagne, Normandie, Poitou 1517-1907*. Éditions Ouest-France, Rennes, 1993.
ZEMON DAVIS, Natalie: *Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001.

Tanulmányok:

ARMSTRONG, Edward: The Political Theory of the Huguenots. *The English Historical Review*, Vol. 4, No. 13 (Jan. 1889) 13–40.

BARANOVA, Tatiana Debbagi: La poésie dénonciatrice pendant les guerres de religion. „Faites fondre sur luy vos carmes satyriques”. *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques*, 2007/2 (n°26) 24–67.

KELLEY, Donald R.: Martyrs, Myths, and the Massacre: The Background of St. Bartholomew. *The American Historical Review*, Vol. 77, No. 5 (Dec. 1972). 1323–342.

TILLEY, Arthur: Some Pamphlets of the French Wars of Religion. *The English Historical Review*, Vol. 14, No. 55 (Jul. 1899). 451–470.

A Documenta Historica eddig megjelent számai

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények [Nyemcsok Attila]
2. A tilsiti béke (1807. júl. 7.) [Szász Erzsébet]
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.) [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása) [Gulyás László] (utánnomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények [Szántó Richárd]
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Darda-nellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940) [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember) [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok gestájából [Kiss Andrea]
11. Az 1943. decemberi Beneš–Sztálin–Molotov-megbeszélések dokumentumai [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.) [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról napra erősödő hanyatlásról (1599) [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően [Wölfinger Ildikó]
16. Volgái német dokumentumok (1918–1941) [Opauszki István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa [Ferwagner P. Ákos – Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg [Varga Vanda Éva] (utánnomás: 34. sz.)

1995

19. A constantinusi adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.) [Piti Ferenc]
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941 [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurter dokumentumok) [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása) [Gulyás László] (az 5. sz. utánnomása)
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül) [Bolega Erika]

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája [Homonnai Sarolta – Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásaiból (1787–1788) [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953) [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937) [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában [Rimaszombati Károly]
32. Gildas: Britannia romlásáról [Novák Veronika]

1998

33. Az 1904-es szerb–bolgár szerződések [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg [Jójiárt Júlia – Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról (1870. febr. 28.) [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében [Bagi Zoltán Péter – Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain, 1919. szept. 10.) [Éveli Péter – Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464) [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746) [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936) [Szélinger Balázs]
45. A szudétánemet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943) [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844) [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848) [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis. Szt. Brendan apát tengeri utazása [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt [Simon Ágnes – Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben [Tóth-Szenesi Attila – Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés [Gulyás László – Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök [Buczkó Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz [Kovács Melinda – Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808) [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából [Horogszegi Zoltán – Rábai Krisztina]
68. Hydatius: Chronica (379–469) [Széll Gábor]
69. Magyar források a téli háborúhoz. 1939. nov. 30. – 1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948. február – 1949. november) [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkémkedés dokumentumok tükrében [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954 [Ifj. Prohászka Géza]

2006

73. Konrad Adenauer kancellár beszéde az első nyugatnémet kormány programjának vitájában (1949) [Mucsi András]
74. A késő Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381-ből és 1382-ből származó oklevelek alapján [Juhász Ágnes]
75. Németország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1892–1904 között (A Tilley- memorandum, 1905) [Rostás Róbert]
76. A Jézus Társaság feloszlata (1759–1773) [Babarczy Dóra]

2007

77. A Lex Imitana (egy Flavius-kori municipium törvénye) [Illés Imre Áron]
78. A Bor-Kalán nemzetség birtokperének ítéletlevele 1332-ből [Papp Róbert]

2008

79. A Szent István csatahajó elsüllyedése. 1918. június 10. [Bánsági Andor]
80. Tunnunai Victor: Chronica (444–565). [Széll Gábor]
81. Spanyol dinasztikus alternatíva: a karlisták [Polácska Edina]

2009

82. Városi törvények a római köztársaság utolsó századából [Janzsó Miklós – Szabó Ádám Ágoston]

2010

83. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Breda, 1667. július 31.) [Palotás Zsolt]

2011

84. Hivatalnokok, lázadók, szerzetesek (Késő római szöveggyűjtemény 1.) [Bara Péter – Illés Imre Áron – Palotás György – Szabó Ádám Ágoston – Varga Ferenc]
85. Városi közigazgatás a Digesta 50. könyvében [Illés Imre Áron]
86. Idősebb Plinius a mágiáról [Takács Anikó]

2012

87. Bukott püspökök, eretnekek, pogányok (Késő római szöveggyűjtemény 2.) [Hajdú Attila – Horváth Beáta – Kósa Maja – Mihálykó Ágnes – Szabó Ádám Ágoston]
88. Békeszerződés Anglia és a Holland Egyesült Tartományok között (Westminster, 1674. február 19.) [Palotás Zsolt]
89. Dokumentumok a szaúdi–amerikai kapcsolatok történetéből. A dzahráni konzulátus és légi bázis szerződése (1943–1949) [Gulyás K. László]
90. Források a spanyol expanzió japán periódusának (1587–1636) tanulmányozásához [Túróczi Tamás]

2014

91. Matthew Calbraith Perry 1853–1854-es expedíciója Japánba [Nagy Dávid]
92. Dokumentumok a brit–jugoszláv kapcsolatok történetéhez (1949–1953) [Benyus Máté – Csernus-Lukács Szilveszter – Tóth Marcell]
93. Iulianus Apostata: Beszéd az antiochiaiak ellen, avagy a Szakállgyűlölő (Or. XII.) [Solymosi Benedek]

2015

94. Források az 1360-as év nádori közgyűléseinek tanulmányozásához [Domokos Noémi]
95. Maximianus és Constantius dicsőítése (Késő római szöveggyűjtemény 4.) [Gönczi Gergő és Szabó Ádám Ágoston]

